

ŠTÚDIE

BENÁTSKO-UHORSKÝ SÚBOJ O DALMÁCIU OD POLOVICE 12. STOROČIA DO VYMRETIA DYNASTIE ARPÁDOVCOV

MARTIN ŠTEFÁNIK

ŠTEFÁNIK, M.: The Venetian-Hungarian Battle for Dalmatia from the Half of the 12th Century to the Arpad Dynasty Extinction. *Vojenská história*, 10, 2, 2006, pp 3 – 23, Bratislava.

In his study the author connects to a topic published in the *Military History* No. 4 in 2004 under the title *The Initial Phase of the Venetian-Hungarian Dispute for the Territory of Dalmatia till the Half of the 12th Century*. He follows development of disputes resulting in combat actions between Venetia and the Hungarian State, which were in initial phases interfered also by Byzantium, to the smaller degree also by Genoa, as well as by the Papal Curia, namely from the half of the 12th century to the extinction of the Arpad family in Hungary. Based on published archive materials and other period sources, mostly chronicles, as well as on the professional literature predominantly of Italian, Latin, German, Croatian and Hungarian provenience, he suggestively describes efforts of Dalmatian towns for the most successful „survival“, their attitude to a foreign dominion, but also naval military actions and sieges of these towns. He states that even these towns often appreciated the foreign dominion on conditions that suited their political and commercial interests.

Military History. Hungary-the Balkans. 12th Century.

Dalmátske mestá boli vo svojich stredovekých dejinách zamerané na čo najúspešnejšie „prežitie“. Tolerovali, niekedy dokonca uvítali cudziu nadvládu za podmienky, že to zodpovedalo ich záujmom. Darilo sa im v značnej miere tak pod uhorskou, ako aj pod benátskou nadvládou, pretože prosperovali vďaka vlastnému obchodu, vlastnej flotile a širokej škále remesiel. Išlo o to, kto v danej chvíli poskytol výhodnejšie podmienky na ich rozvoj. Súperenie mocností im poskytovali možnosť byť „jazýčkom“ na váhach. Preto treba hneď na úvod konštatovať, že i keď kronikárske a listinné informácie často zvädzajú k pohľadu „podrobenej“ Dalmácie, bolo to podrobenie so súhlasom „podrobených“. Pokiaľ to ich záujmom prestalo vyhovovať, vymaňovali sa po celé stáročia spod cudzej nadvlády (dôkazom sú opakované rebélie mesta Zadar proti Benátkam). Ak sa cítili obmedzené vo svojich ekonomických záujmoch, sila na odpor mala trvalý ráz. Súboj Benátok a Uhorska je bojom o vplyv, o uznanie zvrchovanosti a, aj napriek vojenským víťazstvám nad jednotlivými mestami vlastne snahou o ich súhlas s cudzou nadvládou, dlhodobo nachádzali silu na odpor.

Benátky boli predovšetkým námorná veľmoc. „*Pro equis navibus utuntur*“ – cestujú na lodiach a nie na koňoch – tak o Benátčanoch vrazil istý mních v 12. storočí a mal pravdu. Oni sami o svojej vlasti tvrdili, že „*non agriculturis inservit, sed navigiis potius et mercimoniis est intenta*“.¹

¹CRACCO, G.: Venezia nel medioevo. „Un altro mondo.“ In: *Storia d'Italia I* (ed. G. Galasso), Torino 1987, s. 10, 56.

Jadranské more sa oddávna nazývalo benátskym zálivom, a podľa nazerania súčasníkov „patrilo“ Benátkam.² Pre Republiku bolo prvoradé zabezpečiť si možnosť pristávania počas plavieb na Východ a otvorenosť miest pre obchod. Problém Dalmácie pre ňu nebol problémom teritoriálneho vlastníctva, ale námorných ciest. Ak cudzia mocnosť neohrozovala námorný obchod a profilovala sa ako teritoriálny štát, Benáčania to v zásade nepocíťovali ako ohrozenie. Ich záujem ostával zameraný na relatívne úzky pás pozdĺž pobrežia, kde sa nachádzali prístavy.

Typickým prejavom cudzej nadvlády v tej-ktorej časti Dalmácie bolo odovzdanie sa mesta a jeho obyvateľov, označované v miestnej historiografii ako dohoda alebo zmluva – *pactum* príslušného mesta. Popri politických udalostiach – jednotlivých aktoch podrobenia sa, ktoré sú nám známe zo zlomkovitých listinných a kronikárskych správ, si treba všimnúť aj vnímanie politickej situácie zo strany súčasníkov – zahraničných dvorov. Poskytujú komplexnejší pohľad na situáciu, lebo odrážajú skutočnú realitu vplyvu v Dalmácii v ponímaní mocných vtedajšieho sveta. Normanský vojvoda Viliam II. sa v 70. rokoch 13. storočia zaviazal, že nebude napádať „*terras, que sunt de tenimemnto ducis Venetie et Veneticorum, scilicet a Ragusa usque Venetiam*“.³ Dalmátske pobrežie teda bolo vnímané ako benátske. Viliam určite zo svojho „západného“ pohľadu viac videl prosperujúci obchod a silnú flotilu Benátok, než z vnútrozemia zasahujúce Uhorsko. Praktický život aj tých dalmátskych miest, ktoré sa nachádzali pod uhorskou správou, bol spätý skôr s morom, obchodom, a teda s Benátkami, ako s tradične feudálnym uhorským panstvom. Ich kultúra, jazyk, zvyky, tradície a sociálna skladba boli podobné. Vládnúca vrstva – dalmátska aristokracia sa dostala na vedúce postavenie nie z milosti panovníka, ale vyvinula sa na základe ekonomickej sily: bola to teda podobne ako v Benátkach, akási „aristokracia obchodníkov“. Jej rady boli menej uzavreté ako v tradičných feudálnych štátoch: úspešný a bohatý mešťan sa tu mohol relatívne rýchlo stať šľachticom.

Uhorsko teda mohlo ovládať niektoré základne v južnejšej časti Dalmácie, nakoľko ale nedisponovalo potrebným loďstvom, nemohlo sa tu rovnocenne presadiť ani v dobách, keď sa mu na politickej úrovni darilo. Oproti Benátkam ho zasa zvýhodňovalo, že malo k dispozícii mnohonásobne väčšie ľudské zdroje.

Počas pápežskej schizmy po smrti Hadriána IV. boli zvolení dvaja pápeži – Alexander III. a Viktor IV. Prvého podporovali Benátky a druhého Uhorsko. Zadar sa roku 1159 pridal na stranu protipápeža Viktora, spojil sa s Uhorskom a začal tak prvú zo série vzbúr voči benátskej nadvláde.⁴ Benátky boli nútené vojensky zakročiť, ostro potlačiť vzburu a pritvrdiť politiku. Uzavreli s jednotlivými mestami zmluvy (do istej miery šlo o vynútené diktáty s určitým ohľadom na potreby a záujmy domácich obchodníkov). Kým dovtedy bola nadvláda v podstate len symbolická, teraz začali budovať správne a mocenské štruktúry za účelom stálej kontroly. Za správcov – tzv. *comesov* dosadzovali šľachticov z významných benátskych rodín s priamymi rodinnými väzbami na najvyšších miestach (často príbuzní vládnúceho dóžu), ktorí mali dôveru centrálnej vlády. V mnohých prípadoch dostávali celé územia do dedičnej držby, vznikla teda feudálna vazalská podriadenosť jednotlivých dalmátskych území voči Republike. Začali budovať hrady v blízkosti miest alebo paláce priamo v nich, ktoré boli sídlom *comesa* a benátskej posádky. Miestna samospráva už rozhodovala len na najnižšej úrovni. Na Krku sa usídlili ako vazali Republiky predkovia Frangepánovcov⁵, na Rabe Naimerio Polani, Nicolň Michiel, Ruggiero Morosini⁶ a Pietro Ziani; na Osore Guido Polani a Leonardo Michiel;

²ŠTEFÁNIK, M.: Úvodná fáza benátsko-uhorského sporu o územie Dalmácie do polovice 12. storočia. In: Vojenská história, 8, 2004, č. 4, s. 15. KRETSCHMAYR, H.: Geschichte von Venedig, Bd. II, Gotha 1920, s. 31.

³LJUBIĆ, S.: Listine o odnošajih između južnoga slavenstva i mletačke republike, zv. I. (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium I, ďalej MSM I), Zagreb 1868, s. 11 (č. XV, september 1175).

⁴PRAGA, G.: Storia di Dalmazia, Varese 1981, s. 97.

⁵MSM I, s. 6-8 (č. XII, 3. august 1163).

⁶CDCDS II, s. 135-136 (č. 132, august 1174).

Vojenská história

v Zadare bol po domácom *comesovi* Petrovi už z Benátok dosadený dóžov syn Domenico Morosini⁷; na Hvare istý Gualiso.⁸ Len mestá a ostrovy, ktoré sa osvedčili ako verné, mohli disponovať istou mierou vlastnej autonómnosti. Rab dostal možnosť vybrať si *comesa* z viacerých kandidátov, samozrejme so súhlasom dóžu.⁹

K ďalším protibenátskym vzburám Zadaru došlo v 60. rokoch 12. storočia. Do Dalmácie opäť vstúpilo uhorské vojsko na pomoc vzbúrencom (podľa kronikárskych údajov v počte 30 000 mužov). Dóža Vitale Michiel II. ho musel priviesť k poslušnosti po výprave s 30 galérami a vyplienení mesta. Údajne došlo k veľkým obetiam na benátskej strane, keď sa prelomil rebrík na obliehacom stroji a mnohí prišli o život. Vodcovia zadarskej vzbury boli popravení, časť opevnenia zrovnaná so zemou a bola obnovená vazalská prísaha voči Benátkam, ako aj cirkevná podriadenosť voči patriarchovi z Grada. *Comes* Domenico Morosini bol znovu dosadený do úradu. Uhorský kráľ Štefan III. predbežne akceptoval situáciu a rozhodol sa radšej si Benátčanov nakloniť. Roku 1167 vydal svoju sesternicu Máriu, dcéru Ladislava II., za benátskeho správcu Rabu Nicola Michiela z významnej dóžovskej rodiny Michielovcov. Iná uhorská princezná sa vydala za jeho brata Leonarda, benátskeho *comesa* na Osore.¹⁰ Zopakovala sa tak situácia spred vyše 150 rokov, keď sa príbuzný vládnúceho dóžu dostal do príbuzenstva s uhorským panovníckym rodom.

V tomto období došlo pod vládou schopného cisára Manuela Komnena k prechodnému posilneniu Byzancie. Jej rozpínavosť sa prejavila vmiešavaním sa do následníckych otázok v Uhorsku aj vojenským zasahovaním v južnej, „uhorskej“ časti Dalmácie. Po roku 1164 sa Split a Trogir vrátili pod vládu Byzantskej ríše. Kráľ Štefan III. podnikol protiofenzívu, podarilo sa mu zajať byzantského miestodržiteľa Nikefora pri Splite a vstúpiť do Šibenika, kde potvrdil privilégia mesta. Vzápätí ho Byzantínci vyhnali a dosadili v Splite svojho správcu (*sebasta* Konštantína).¹¹ Dočasná byzantská reštaurácia sa opierala o námornú silu mesta Ancony a predovšetkým Pisanskej republiky, s ktorou cisár uzavrel dohodu o spojeníctve a vytvoril sa politicko-obchodný zväzok miest Split – Dubrovník – Pisa.¹²

Cisár Manuel mal v úmysle vymaniť sa spod námornoobchodnej závislosti od Benátskej republiky. Dokázal svoje úmysly kryť a predstierať priateľské úmysly tak dobre, že náhly úder v marci 1171 prekvapil ako blesk z jasného neba.¹³ Cisár nechal zatknúť alebo vypovedať všetkých Benátčanov na byzantskom území a zhabať ich majetok. Rádovo šlo o desaťtisíce osôb. Benátky bezprostredne zareagovali trestnou výpravou v počte sto

⁷Historia ducum Venetorum, c. 12. In: Testi storici veneziani (XI-XIII secolo). Medioevo Europeo 1 (ed. L. A. BERTO), Padova 1999, s. 18. Domenico Morosini doložený v dokumentoch: CDCDS II, s. 107 (č. 101, r. 1166), s. 114–115 (č. 107, r. 1167).

⁸PRAGA, G.: Storia, ref. 4, s. 97. LENEL, W.: Venedig und Dalmatien. Entstehung der Vorherrschaft Venedigs an der Adria, mit Beiträgen zur Verfassungsgeschichte. Straßburg 1897, s. 25–26. BRUNELLI, V.: Storia della città di Zara, Trieste 1974, s. 341.

⁹MSM I, s. 8–10 (č. 13, 28. jún 1166).

¹⁰Chronicon Venetum Andree Danduli IX.1515–18. In: GOMBOS, A. F.: Catalogus fontium historiae hungaricae (ďalej uvádzané jako GOMBOS), tomus I, Budapestini 1937, s. 62 (č. 160). Historia ducum Venetorum, c. 12. In: Testi storici veneziani, ref. 7, s. 18–20. Annales venetici breves. In: Testi storici veneziani, ref. 7, s. 94. MARCUS: Chronicon Venetum ob origine ad a.1266. In: GOMBOS II (Budapestini 1937), s. 1492 (č. 3611). ROMANIN, S.: Storia documentata di Venezia, vol. II, Venezia 1973, s. 59. BRUNELLI, V.: Storia, ref. 8, s. 342–343.

¹¹Chronicon Venetum Andree Danduli IX.1519. In: GOMBOS I, s. 62 (č. 160). Iohannes Cinnamus: Epitome rerum ab Iohanne et Manuele Comnenis gestarum V.17, VI.4. In: GOMBOS II, s. 1291–k1292, 1294 (č. 3130). CDCDS II, s. 115–116 (č. 108, r. 1167), s. 138–139 (č. 135, r. 1174). Chronicon Venetum Andree Danduli IX.1515, X.13. In: GOMBOS I, s. 62 (č. 160).

¹²WENZEL, G.: Árpádkori új Okmánytár (Codex diplomaticus arpadianus continuatus, ďalej uvádzané ako CDAC), XI. kötet, Budapest 1873, s. 43–44 (č. 26, 13. máj 1169).

¹³Krátko predtým pozval benátskych kupcov do Byzancie s čo najväčším množstvom peňazí na investovanie. Údajne sa vtedy presťahovalo do Byzancie veľké množstvo Benátčanov „portantes secum pecunias infinitas et arma copiosa et naves multas et magnas“. CRACCO, G.: Venezia nel medioevo, ref. 1, s. 50.

vojnových galér pod vedením dóžu Vitale Michiela II., ktorá sa na ceste do Byzancie zastavila v Dalmácii. Vtedy Benátčania dobyli Trogir,¹⁴ prinútili Dubrovnik k prísaha vernosti a dosadili benátskeho správcu. Zároveň bol dubrovnický arcibiskup podriadený patriarchovi z Grada. Benátky tak dosiahli cirkevnú jednotu svojich území. V moci Grékov ostal iba Split.¹⁵

Žiaden z týchto ziskov Benátok nemal ale dlhé trvanie. Hlavný cieľ trestnej výpravy – Konštantinopol – sa nepodarilo zasiahnúť, dóža Michiel sa po roku vrátil s armádou zdecimovanou epidémiou a v Byzantskej ríši sa naďalej zaobchádzalo s Benátčanmi ako s nepriateľom číslo jeden. Všeobecne sa verilo, že epidémiu spôsobil cisár Manuel, ktorý nechal otráviť vodu aj víno Benátčanov. Ich hospodárske záujmy boli existenčne ohrozené, v samotnom meste vypukli nepokoje, počas ktorých dóžu zavraždili. Byzantské záležitosti zamestnali benátske sily na budúce desaťročia a nedovolili im dostatočne sa sústrediť na Dalmáciu. Nasledujúce roky sa niesli v znamení ich oslabenia a snahy o postupné vysporiadanie sa s Byzanciou. Vyslanci, medzi ktorými bol aj budúci dóža Enrico Dandolo, sa vrátili z Konštantinopolu po bezvýsledných rokovaniach. Údajne nechal cisár počas nich sofistikovane nastavenými zrkadlami oslepiť vyjednávačov. Enrico Dandolo, ktorý Manuela dráždil svojou neústupčivosťou a pýchou, pri tom takmer prišiel o zrak a ostal poloslepý do konca života.¹⁶ Za to Dandolo smrteľne znenávidel Grékov. Či už je rozprávanie o jeho ponížení založené na pravde alebo nie, v budúcnosti Byzancia ťažko zaplatila za toto svoje víťazstvo.

Uhorský kráľ Belo III. (znalý byzantských pomerov, pretože bol vychovávaný v Konštantinopole) vtedy využil príležitosť. Po smrti cisára Manuela roku 1180 opäť zabral južnú – „uhorskú“ časť Dalmácie s jeho najdôležitejším mestom, arcibiskupským sídlom Split.¹⁷ Tým v Dalmácii ukončil obdobie byzantského vplyvu, odtiaľ sa súperilo už len medzi Uhorskom a Benátkami. Kráľov spojenc srbský veľkožupan Nemanja zatiaľ zaútočil na dubrovnickú oblasť, kde dobyl Bar a Ulcinj (tal. Dulcigno). Súčasne sa Zadar roku 1181 po štvrtý raz vzbúril proti benátskej nadvláde. Rebélie bola úspešná, opäť vyhnaní benátskeho *comesa* a zvolili si vlastného v osobe Damiana Desinia. Zadar a s ním de facto aj stredná Dalmácia sa odovzdal pod uhorskú ochranu. Znovu sa postavili opevnenia a vrátila sa uhorská posádka.¹⁸ V dobe

¹⁴Annales venetici breves. In: Testi storici veneziani, ref. 7, s. 96. Vazalská prísaha Trogiru: CDCDS II, s. 134-135 (č. 130, február 1174), s. 153 (č. 150, september 1178).

¹⁵Historia ducum Venetorum, c. 17–20. In: Testi storici veneziani, ref. 7, s. 28–34. PRAGA, G.: Storia, ref. 8, s. 98. LENEL, W.: Venedig und Dalmatien, s. 32–33. NANI, A.: Notizie storiche della città di Zara, Zara 1883, s. 35. ROMANIN, S.: Storia, ref. 10, s. 58, 62–63, 65–67.

¹⁶Historia ducum Venetorum, c. 21–23. In: Testi storici veneziani, ref. 7, s. 34–38. CESSI, R.: La repubblica di Venezia e il problema adriatico, Napoli 1953, 47–48. KRETSCHMAYR, H.: Geschichte, Bd. I (Gotha 1905), s. 245, 257–258. Jedine Zadar ostával ešte v benátskych rukách, a zohrával úlohu aj v medzinárodnej politike. Keď sa Benátky stali dejiskom najvýznamnejšieho „top-summitu“ svojej doby, stretnutia pápeža Alexandra III. a cisára Fridricha Barbarossu roku 1177, zastavil sa pápež na ceste aj v benátskom Zadare, kde mu obyvatelia vzdali hold. Romoaldus archiepiscopus Salemitanus: Chronicon sive Annales ab orbe condito. In: GOMBOS III, (Budapestini 1938), s. 2092 (č. 4480); Vita Alexandri III papae a Bosone cardinali presbytero conscripta. In: GOMBOS III, s. 2307–2308 (č. 4919).

Benátky v neskorších dobách využili spomienku na pápežskú návštevu na vlastné propagandistické ciele: Tradíciu „Ženby s morom“ (*Sposalizio del mare*) z čias Petra Orseola II. doplnili o časť, podľa ktorej mal pápež odovzdať dážďoví prsteň na znak ich námornej nadvlády nad Jadranom. Legenda sa tak posilnila o ďalší efektívny a symbolický prvok, keď dóža so slovami: „More, berieme si Ťa na znak našej večnej vlády“ hádzal doň symbolický svadobný prsteň. ROMANIN, S.: Storia, ref. 10, s. 77–85.

¹⁷Belo III. začal hneď porušovať splitské výsady vo veci ich slobodnej voľby arcibiskupa, za čo ho musel pápež napomenúť. CDCDS II, s. 175 (č. 173, 6. júl 1181).

¹⁸Chronicon Venetum Andree Danduli X.²¹³. In: GOMBOS I, s. 62 (č. 160). K vzbure došlo medzi májom 1180 (posledná zmienka o dážďovi Oriovi Mastropierovi v titulácii listiny) a februárom 1182 (prvá zmienka o kráľovi Belovi III.). CDCDS II, s. 166 (č. 164, 14. máj 1180), s. 179 (č. 178, február 1182). Už v marci 1181 sa spomína prítomnosť uhorského palatína Farkasa v blízkosti Zadaru. CDCDS II, s. 171–172 (č. 171, marec 1181). Prvá zmienka o Damianovi Desiniov: CDCDS II, s. 184 (č. 181, 9. február 1183).

Bela III. vznikla tzv. Anonymova kronika, v ktorej sa dobytie Splitu a Chorvátska datuje do dôb zakladateľa dynastie Arpáda,¹⁹ hoci od ich skutočného prvého podrobenia neuplynulo ani storočie. Kronika týmto zrejme úmyselným časovým posunom vyjadřila nárok Uhorska s úmyslom podložiť ho čo najstaršou tradíciou.

Úder bol prisilný a príliš koordinovaný z viacerých strán, aby mohli Benátčania odolať. Náhle prišli o väčšinu dŕžav a ostali im len niektoré ostrovy na severe (Rab)²⁰ a v oblasti Korčuly. Ich trestná výprava roku 1187 sa minula účinkom, v júli až septembri 1187 neúspešne obliehali Zadar, podarilo sa im však dobyť iba Pag. Preto boli nútení s Uhorskom uzavrieť dvojročné prímerie, ktoré potom predĺžili.²¹ Počas neho došlo k incidentom medzi benátskymi námorníkmi a obyvateľmi mesta, ktoré musel urovnávať osobitný dôžov vyslanec. Podľa benátskej verzie boli vyvolané Zadarčanmi, ktorí strieľali na posádky lodí šípy.²²

K uzavretiu a predĺženiu prímeria s Uhorskom prispeli aj správy z Palestíny. Moslimovia sa pod vedením nového egyptského panovníka Saladina zmocnili Jeruzalema, čo vyvolalo v kresťanskom svete veľké zdesenie. Začala sa organizovať križiacka výprava, na ktorej Benátky tradične nechceli chýbať. Dôža Orio Mastropiero preto mobilizoval všetky sily, ktoré mali byť prednostne nasadené v pripravovanom ťažení do Svätej zeme.²³

Nasledujúci rok uzavrel Zadar spojeneckú dohodu s Pisou, námornou veľmocou, ktorá mala k Benátkam nepriateľský postoj.²⁴ Počas bitiek so Zadarčanmi,²⁵ ktorých podporovalo Uhorsko a Pisa, prišli Benátčania v rokoch 1190 – 1192 aj o vládu nad ostrovmi Rab, Pag a Osor na Crese. Frangepánovci sa zblížili s Belom III., ktorý im za to udelil panstvo Modruš.²⁶ Oslabené postavenie Benátok na Jadranskom mori bolo už viac ako kritické. Zadar bol v rukách nepriateľského Uhorska, krízu zažívali aj v oblasti vzťahov s Byzanciou, kde prišli o všetky privilégia. Samotná Dalmácia bola spravovaná najprv päťkostolským biskupom Calanom, neskôr kráľovičom Ondrejom.²⁷

Zásadný zlom nastal po štvrtej križiackej výprave, ktorá znamenala veľa nielen pre dejiny samotných Benátok, ale aj celej Európy. Jej organizátorom a „duchovným otcom“ bol vyššie osemdesiatročný poloslepý dôža Enrico Dandolo, zvolený do funkcie ešte roku 1192.²⁸ Jej počiatková fáza sa týkala dalmátskych dejín, predovšetkým Zadaru. Spočiatku sa dôža pokúsil o jeho získanie vlastnými silami: keď benátska flotila dobyla v septembri 1193 Rab²⁹ a ostrov

¹⁹Anonymi Belae regis notarii Gesta Hungarorum 42. In: GOMBOS I, s. 248 (č. 540).

²⁰CDAC VI (Pest 1867), s. 153 (č. 100, r. 1185), s. 185 (č. 117, september 1193).

²¹V júni 1187 si požičala benátska vláda prostriedky od vlastných obchodníkov, aby mohla viesť vojnu proti Zadaru. Pôžičku im vrátili v novembri z príjmov z predaja soli na najbližších 12 rokov. MSM I, s. 12-13 (č. XVIII–XX, jún 1187 – máj 1188). CDAC VI, s. 170-173 (č. 107, 7. november 1187). Chronicon Venetum Andree Danduli X.2^{15,20,28}. In: GOMBOS I, s. 62-63 (č. 160). Annales venetici breves. In: Testi storici veneziani, ref. 7, s. 96. Marin Sanudo: Vite de' duchi di Venezia, A. 1185. In: GOMBOS II, s. 1552-1553 (č. 3624); Supplementum ex Cronico quod vocant Iustiniani. In: GOMBOS III, s. 2183 (č. 4709).

²²CDCDS II, s. 170-171 (č. 170, r. 1180 – 1190).

²³ROMANIN, S.: Storia, ref. 10, s. 95-96. TIEPOLO, M. F.: Cronologia veneziana fino al 1300. In: Storia della civiltà veneziana, vol. 1 – dalle origini al secolo di Marco Polo, Firenze 1979, s. 418 (r. 1188).

²⁴CDCDS II, s. 223-224 (č. 209, 28. marec 1188).

²⁵Zadar dosiahol nejaké bližšie nešpecifikované víťazstvo, spomínané ako „*post bellum cum Venetis habitum et post victoriam de castello in promontorio Treni...*“ CDCDS II, s. 244 (č. 229, 14. máj 1190).

²⁶CDAC XI (Budapest 1873), s. 52-53 (č. 34, 1193).

²⁷BRUNELLI, V.: Storia, ref. 4, s. 363-364. CDCDS II, s. 259-260 (č. 244, r. 1193).

²⁸Od druhej pol. 12. storočia, zvlášť po neúspešnej výprave proti Byzancii a zavraždení Vitale Michiela II., sa benátska dôžovská „monarchia“ menila na mestský štát – šľachtickú republiku. Právomoci voleného dôžu začali byť obmedzované množstvom rád a komisií. Silné osobnosti si napriek tomu vedeli na základe doživotnosti svojho úradu vybudovať veľmi vplyvné postavenie. To treba mať na zreteli, aj keď sa v literatúre často politika Republiky stotožňuje s osobou dôžu. LANE, F. C.: Storia di Venezia, Torino 1991, s. 105-111. Da MOSTO, A.: L'Archivio di Stato di Venezia. Indice generale storico, descrittivo ed analitico, vol. I, Roma 1937, s. 16-17. Typickým je práve príklad Enrica Dandola, ktorý napriek tomu, že bol voleným úradníkom, viedol Benátky v štýle suverénneho vládcu.

²⁹CDCDS II, s. 260 (č. 245, 24. september 1193).

Pag³⁰ pri Zadare, požiadali Zadarčania o pomoc pisanské loďstvo. Pisa prišla na pomoc a obsadila istrijskú Pulu, na čo museli Benátky zareagovať. Vyslali desať vojnových galér a šesť pomocných plavidiel pod velením Giovanniho Morosiniho a Ruggiera Premarina na jej znovudobytie. To sa i podarilo a pisanské loďstvo sa muselo stiahnuť z jadranskej oblasti.³¹ Benátkam sa podarilo sčasti obnoviť svoju autoritu aspoň na ostrove Krk, kde rozhodovali o spore medzi grófom Bartolomejom Frangepánom a obyvateľmi ostrova.³² Zadar však ostával v uhorských rukách a z jeho prístavu stále vyrážali lode, ktoré prepádávali a poškodzovali benátske obchodné plavidlá. Dandolo sa zaprisahal, že nebude používať vo svojej intitulácii časť „*dux Dalmacie*“ (a obmedzí sa na „*dux Venecie atque Chroacie*“), pokiaľ Benátky znovu nedobýjú odbojné mesto.³³

Štvrtá križiacka výprava je sama osebe námetom pre osobitnú štúdiu. Pre dejiny benátsko-uhorského konfliktu sú dôležité len niektoré jej aspekty a fázy. Benátky neboli ani územnou, ani populačnou veľmocou – mohli mať v tomto období okolo 100 000 obyvateľov, čo by ich za normálnych okolností odsudzovalo na neúspech v boji proti veľkým štátom typu Uhorsko alebo Byzancia. Podstatné je ale, že v rozhodujúcich fázach svojho vývoja vedeli Benátčania diplomatickou aktivitou podporenou peniazmi a šikovným využitím medzinárodnej situácie zabezpečiť svoje záujmy. To bol aj prípad štvrtej križiackej výpravy. Keď sa na rytierskom turnaji vo francúzskom Champagne rozhodlo o jej usporiadaní, vyslali posol do Benátok, aby dohodli podmienky o preprave križiakov do Svätej zeme. Výprava mala byť organizovaná v dovtedy nebývalých rozmeroch, a voľba „dopravcu“ mohla padnúť len na Benátky, ktoré boli jediné schopné dať k dispozícii potrebný počet lodí. Križiaci predpokladali, že sa v lete roku 1202 v Benátkach zhromaždia v počte 33 500 osôb (4 500 rytierov a ich koní, 9 000 zbrojnošov, 20 000 pešiakov). Na transport osôb, koní a potrebných zásob Benátčania prisľúbili na dobu jedného roka odo dňa vyplávania dať k dispozícii flotilu 200 plavidiel, a križiaci sa zaviazali zaplatiť 85 000 kolínskych mariek striebra (20 000 kg). Suma sa rovnala dvojnásobku ročného príjmu anglického a francúzskeho kráľa v danom období. Zároveň sa Benátčania zaviazali pripojiť k výprave vlastných 50 vojnových galér (čo v praxi znamenalo ďalších 6 000 mužov) a za to mali dostať polovičný podiel na všetkých výtobytkoch výpravy.

Ťažko povedať, či Enrico Dandolo už pri dojednávani podmienok tušil, že križiaci nebudú schopní túto sumu zhromaždiť. Je to dosť možné, pretože mal za sebou obrovskú kariéru diplomata, obchodníka a politika a spolu so svojimi radcami bol nesporne skúsenejší ako nadšení francúzski vyjednávači pod vedením Geoffroya de Villehardouin. Keď totiž prišlo na naplnenie sľubov zo strany francúzskych organizátorov, v Benátkach chýbala vyše polovica očakávaných účastníkov. I keď sa veľmi snažili (viacerí šľachtici odovzdali rodinné šperky a striebro), stále im do sľúbenej sumy chýbalo 34 000 mariek. Vtedy predstrel Dandolo svoj legendárny návrh, ktorý zvrátil osudy Európy a poznačil ich na dlhé obdobie. Namiesto priamej cesty do Svätej zeme mali križiaci najprv dobyť pre Benátčanov Zadar a splatiť im touto formou dlh. Šlo o neslýchané zneužitie armády, ktorá bola určená pre najvyšší náboženský cieľ – oslobodenie Božieho hrobu. Dandolo a jeho radcovia si však svoj ťah vynikajúco premysleli. Nepomohla ani misia pápežského legáta, kardinála Petra z Capuy, ktorá ich mala od dobývania Zadaru odradiť. Pápežov legát sa vrátil do Ríma. Pri dobýjaní Zadaru tak nebol fyzicky prítomný ani pápežov zástupca, ani veliteľ celej výpravy Bonifác z Monferratu (ten sa pripojil až na jar 1203).

Križiakom neostalo nič iné, len na Dandolov návrh pristúpiť. Na svoju dobu najväčšia armáda sveta vyrazila 8. októbra 1202 na Zadar. Pozostávala z vyše tristo bojových a nákladných

³⁰Chronicon Venetum Andree Danduli X.34. In: GOMBOS I, s. 63 (č. 160). Supplementum ex Cronico quod vocant Iustiniani. In: GOMBOS III, s. 2183 (č. 4709).

³¹ROMANIN, S.: Storia, ref. 10, s. 106-107. KRETSCHMAYR, H.: Geschichte, Bd. I, ref. 16, s. 286.

³²CDAC XI, s. 64-68 (č. 42, 5. máj 1198).

³³Supplementum ex Cronico quod vocant Iustiniani. In: GOMBOS III, s. 2183 (č. 4709).

plavidiel. Takej sile nemohla odolať žiadna pevnosť. V noci z 10. na 11. novembra dorazili križiaci s Benátčanmi vedenými osobne dóžom Dandolom pred Zadar. Zdá sa, že pomerne dlhá cesta (33 dní) bola úmyselná (veď Pietro Orseolo ju absolvoval dvesto rokov predtým za rovnakých podmienok za 13 dní). Dandolo postupoval naschvál pomaly, aby v Zadare prezimovali.

V Zadare sa okrem domácich obyvateľov nachádzala aj uhorská posádka. Prístav bol uzavretý mohutnou reťazou, ako bolo v tých dobách zvykom. Už na druhý deň Benátčania prelomili reťaz a dobyli prístav, vylodili pozemné vojsko a začali obliehanie. Pokusy o vyjednávanie stroskotali aj preto, lebo zo strany niektorých účastníkov z južného Francúzska (opät cistercitov Guido z Vaux a rytier Šimon z Montfortu) dostal Zadar prísľub, že križiaci nebudú útočiť na kresťanské mesto a počkajú na pápežskú bulu, ktorá ukončí obliehanie. Obyvatelia aj zadarskí vyjednávači Damiano de Varicassi a Berte de Matafarri na svoje nešťastie zobrali tento sľub vážne.

Väčšina rytierov však splnila záväzok daný Dandolovi. Po dvojtýždňovom obliehaní sa Zadar 24. novembra 1202 vzdal a prešiel opät do rúk Benátčanov. V celom kresťanskom svete vyvolala táto udalosť obrovské zdesenie ako čosi dovtedy neslýchané. Križe na plášťoch rytierov bojovali proti križom na zadarských múroch. Armáda, ktorá mala plniť len nábožensko-ideologické ciele, bojovala proti kresťanskému mestu v záujme pragmatických mocenských cieľov Benátok.

Kráľ Imrich sa sťažoval u pápeža, a ten za to v nasledujúcich mesiacoch uvalil na Benátčanov exkomunikáciu. Francúzskych rytierov, ktorí sa ospravedlnili a zdôvodňovali svoju účasť tým, že boli k nej prinútení, sa exkomunikácia netýkala. Pápež im prikázal pokračovať v dobýjaní Palestíny spolu s Benátčanmi, pre ktorých naďalej platilo vyhostenie z cirkvi. Mali požiadať uhorského kráľa o odpustenie a vrátiť Zadarčanom odobratý majetok.

Časť križiakov pod dojmom pápežovej snahy opustila výpravu a prešla do Uhorska, kde ich kráľ priaznivo prijal. Účinok exkomunikácie uvalenej na Benátčanov bol ale oslabený tým, že sami poslovnia uznali, že ak ju zverejnia, celá výprava sa rozpustí. A keďže pápežovi na jej uskutočnení mimoriadne záležalo, nedoručili ju dóžovi Dandolovi v Zadare, ale až o rok neskôr v Konštantinopole (alebo dóža zariadil, aby to tak vyzeralo). V každom prípade, keď Enrico Dandolo v sebavedomej vysvetľujúcej odpovedi pápežovi obhajoval svoje právo potrestať zadarských rebelov, zdôraznil benátsku snahu o zvelebenie Boha a rímskej cirkvi, o odškodnení Zadaru či uhorského kráľa však nenapísal ani slovo.³⁴

Zdržanie kvôli Zadaru spôsobilo, že sa nedalo pokračovať v plavbe na Východ. Bol december, prichádzala zima, a preto sa armáda rozhodla ostať pod jeho bránami do nasledujúcej jari. Benátčania obsadili lukratívnejšiu časť mesta (okolie prístavu), hlavný stan Francúzov sa nachádzal na druhej strane. Až v apríli 1203 vyrazili ďalej, a pred odchodom nechali zrovnať so zemou časť mesta (ušetrili iba kostoly) a jeho hradby. Na Dandolo podnet opät nešli do Svätej zeme, ale na hlavné mesto Byzantskej ríše – Konštantinopol. Zadar bol precedensom, na základe ktorého si Benátčania vyskúšali, kam až môžu vo svojich požiadavkách zájsť. Keďže im prvý krok vyšiel, pokúsili sa o ďalší – a vyšiel aj ten. V nasledujúcich dvoch rokoch dobyli križiaci Konštantinopol a víťazné mocnosti, medzi ktorými mala leviť podiel Benátska republika, si rozdelili bývalú Byzantskú ríšu. Dóža doplnil svoju intituláciu o kuriózný titul „Pán štvrtiny a polovice štvrtiny východorímskej ríše“ (teda troch osmín). Benátky ovládli všetky bývalé námorné základne Byzancie a stali sa tak suverénne najmocnejšou námornou veľmocou Stredomoria. Opis spomínaných udalostí nespadá do rámca tejto štúdie; stačí ale povedať, že si Benátčania na dlhé obdobie zabezpečili námornú prevahu a obchodné výhody, ktoré ich

³⁴CDCDS III (Zagreb 1905), s. 19-24 (č. 16-18, január – február 1203), s. 26-28 (č. 21-22, apríl 1203), s. 39-40 (č. 37, 24. február 1204), s. 42-44 (č. 40, apríl 1204). CDAC VI (Pest 1867), s. 236-252 (č. 151-158, 1202 – 1203), s. 295-299 (č. 183-184, február – apríl 1204). Pápež potom odmietol potvrdiť za gradského patriarchu dóžovho syna a túto skutočnosť oznámil kráľovi Imrichovi v liste z 15. septembra 1204. In: GOMBOS II, s. 1248 (č. 3074).

postavili vysoko nad ostatných talianskych konkurentov. Výprava sa už do Svätej zeme nedostala: túžba po koristi a územné zisky dosiahnuté rozdelením Byzancie plne uspokojili chamtivosť križiakov.³⁵

V Dalmácii sa po dobytí a vyplenení Zadaru v novembri 1202 z neho vystaňovala časť obyvateľstva. Emigranti sa usadili pri Vrane (tal. Aurana), asi 30 km juhovýchodne od Zadaru a v blízkosti templárskeho hradu založili Nový Zadar. Zorganizovali sa aj vojensky, získali pápežskú podporu (rozhorčenie nad zneužitím križiackej myšlienky bolo stále veľké), pomoc od templárov aj od uhorského kráľa.³⁶ Utečenci útočili na benátskych kupcov, v júli 1203 dokonca zajali a olúpili benátskych vyslancov smerujúcich do Konštantinopola.³⁷ Za to nechali Benátčania zhabať všetok majetok zadarských obyvateľov na Rabe.

Zadarský, alebo lepšie povedané „novozadarský“ odboj dosiahol počiatkové úspechy. Benátčania mali stále svoje sily viazané v nedávno dobytom Konštantinopole, a tak vzbúrenci opäť vstúpili aj do svojho rodného mesta. Začali sa znovu budovať Benátčanmi zborené hradby. Pápežský legát Bernardo z Perugia na žiadosť splitského arcibiskupa zadovážil 10 vojnových lodí z Gaety. Zaplatiť sa im malo uhorským zlatom uloženým u templárov v hrade Vrana (tal. Aurana). Prítomnosť pápežovho zástupcu a účasť templárov dodala odboju charakter akejsi „svätej vojny“ proti exkomunikovaným Benátčanom. Došlo tak k pozoruhodnému javu: akoby križiackej výprave proti križiakom. Dosiahli úspech, keď dobyli a vyplenili benátsku pevnosť pri Ugljane situovanú na ostrove 10 km pred Zadarom, za čo Benátčania na odplatu zničili arcibiskupov hrádok v okolí Splitu. To isté sa chystali urobiť opäť so samotným mestom Zadar. Keďže gaetské galéry odišli, Zadarčania si uvedomovali, že voči triumfujúcej Benátskej republike nemajú reálnu šancu. Skôr ako došlo k trestnej výprave, na ktorej sa malo zúčastniť 18 vojnových galér, začali vyjednávať o mieri a o podmienkach podrobenia sa. Približne v tom istom čase, teda na jar 1205, sa benátskej zvrchovanosti na dlhší čas podrobil aj Dubrovník a onedlho aj albánsky Durres.

Zadar sa dobrovoľne a so súhlasom svojich zástupcov vrátil pod benátsku zvrchovanosť, prisľúbil každých 10 rokov obnovovať prísahu vernosti dóžovi, neopevňovať mesto bez jeho súhlasu, platiť peňažný aj naturálny symbolický tribút (3 000 králičích kožíek), prispievať svojím loďstvom v podiele jednu tridsatinou do benátskej flotily a odovzdať ako záruku dodržania podmienok 30 rukojemníkov z významných zadarských rodín. V západnej časti mesta vyrástla pevnosť, ktorú kontrolovala benátska posádka. Zadarčania získali právo voliť si *comesa* a arcibiskupa, obaja však museli byť Benátčania. Prvým benátskym *comesom* sa stal Vitale

³⁵IV. križiacka výprava bola najvýznamnejšou udalosťou svojej doby a spomínajú ju všetky kroniky, ktoré sa zaoberajú dejinami kresťanského sveta. Hlavným prameňom sú spomienky účastníkov výpravy: Geoffroy de Villehardouin: *La conquête de Constantinople*. In: GOMBOS II, s. 997-1006 (č. 2429); Robert de Clary: *La conquête de Constantinople*. In: GOMBOS III, s. 2055-2058 (č. 4437).

Cenné údaje obsahujú aj ďalšie kroniky: *Chronicon Venetum Andree Danduli X.*³²⁷⁻²⁸. In: GOMBOS I, s. 63 (č. 160); Martino da Canale: *La cronaca dei Veneziani dall'origine della città* I.38-I.43. In: GOMBOS II, s. 1562-1564 (č. 3626); *Supplementum ex Cronico quod vocant Iustiniani*. In: GOMBOS III, s. 2183-2184 (č. 4709); *Annales Herbipolenses*. In: GOMBOS I, s. 138-139 (č. 336); *Chronicon comitum Flandrensium*. In: GOMBOS I, s. 547-548 (č. 1293); *Devastatio Constantinopolitana a. 1204 ab autore Germano oculato descripta*. In: GOMBOS II, s. 849 (č. 1978); *Chronique sive Continuation de Guillaume de Tyr*. In: GOMBOS II, s. 909-911 (č. 2174); *Gesta episcoporum Halbersadensium*. In: GOMBOS II, s. 1048-1049 (č. 2492); *Gesta Innocentii III papae autore anonymo coaevo*. In: GOMBOS II, s. 1055 (č. 2514); *Petrus Sarnensis: Historia de factis et triumphis memoriabilioribus nobilis viri Simonis comitis de Monteforti*. In: GOMBOS III, s. 1972 (č. 4248); *Zorzi Dolfín: Cronaca di Venezia* (ed. G. M. THOMAS). In: *Sitzungsberichte der königl. Bayer. Akademie der Wissenschaften 1864, Philosophisch-philologische Klasse, Bd. II*, s. 67-80.

Z týchto kroník potom vychádza literatúra: LANE, F. C.: *Storia*, ref. 10, s. 43-45, 51-54. TIEPOLO, M. F.: *Cronologia*, ref. 23, s. 419. PRAGA, G.: *Storia*, ref. 4, s. 101-102. ROMANIN, S.: *Storia*, ref. 10, s. 107-116, 121-130. NANI, A.: *Notizie storiche*, ref. 15, s. 41-46. BRUNELLI, V.: *Storia*, ref. 10, s. 366-371. KRETSCHMAYR, H.: *Geschichte*, Bd. I., ref. 16, s. 281-321.

³⁶CDCDS III, s. 31 (č. 26. jún 1203).

³⁷Svedectvo o udalostiach podali svedkovia o tri roky neskôr. MSM I, s. 23-24 (č. XXXII, september 1206).

Dandolo, ktorý odprisahal, že nepodlieha žiadnemu korunovanému panovníkovi, iba Benátkam.³⁸ Na Osore sa usadili Morosiniovci, predstavitelia starej benátskej rodiny.³⁹ Uhorskú zvrchovanosť uznali v okolí Zadaru iba v neďalekom Nine.⁴⁰ Tak Benátky opäť získali dominantné postavenie v Dalmácii na dlhú dobu. Pápežovi neostalo iné, ako formálne „prijat’ na milosť“ Benátčanov,⁴¹ i keď v skutočnosti musel akceptovať ich výboje a zmieriť sa so situáciou.

Mnohé dalmátske mestá, ktoré si zachovali vlastné samosprávne orgány, sa začali správať podľa rovnakých pravidiel ako talianske mestské štáty. Vyvinuli sa v nich formy a inštitúty pripomínajúce taliansku štruktúru. Úrad predstaveného mesta, voľakedajší byzantský *prior*, sa najčastejšie nazýval *comes*, niekde (napr. v Splite a Trogire) podľa talianskeho vzoru *potestas* (tal. *podestà*). Bol zverovaný podobne ako v Taliansku cudzincom – ľuďom „zvonku“, aby sa nevyvolávali zbytočné boje medzi domácimi záujmovými frakciami. Takýmto cudzincom bol najčastejšie Talian, často Benátčan, niekde aj uhorský šľachtic. Často je to práve jeho pôvod, ktorý naznačuje na momentálnu politickú orientáciu toho-ktorého mesta.

Tento vývoj sa v prvých desaťročiach 13. storočia odrazil aj v mestách, kde boli správcovia (*comites*) dosadzovaní priamo z Benátok. Ak boli dovtedy de facto feudálnymi vlastníkami udeleného územia so vzťahom k centrálnej vláde, podobnom vzťahu feudála k panovníkovi v okolitých kráľovstvách, odtiaľ sa stali už len úradníkmi Republiky. Zanikla doživotnosť ich funkcie, *comites* začali dostávať plat a spravovať mesto v mene Republiky, rešpektujúc miestne štatúty. Výnimkou boli len ostrovy Krk a Korčula, ktoré ostali v rukách šľachticov s feudálnym vazalským vzťahom k Benátskej republike.

Spravovanie a rozdelenie kompetencií sa priblížilo až kopírovalo benátske inštitúcie danej doby. Zákonodarnú moc predstavovala Veľká rada, teda zhromaždenie zástupcov najvýznamnejších rodín, ktorá vo veľkých mestách znamenala až niekoľko stovák členov. Preto bola príliš ťažkopádna pri prijímaní operatívnych rozhodnutí, vznikli teda menšie inštitúcie s názvami ako Tajná rada, Rada povolaných a podobne (v Benátkach sa premenovala na Senát), s niekoľkými desiatkami členov. Výkonnú moc a velenie nad mestským vojskom a flotilou mal v rukách *comes* či *podestà*, v hrubých črtách akási kópia benátskeho dóžu v malom. Dalmátske mestá preberali aj administratívne, právne a sociálne zvyklosti talianskych miest, prax vo vedení kancelárií a spravovaní príľahých území, v obchode aj diplomacii. Spresnili sa prehľady o pozemkoch a nehnuteľnostiach, vznikli prvé katastre. Právne akty museli byť vyhotovené notárom, ich kópie boli ukladané do mestskej kancelárie. Administratíva sa stáva modernejšou – byrokratickou bez negatívnych kontextov tohto výrazu, riadi sa pravidlami nezávislými od momentálnej vrchnosti. Rastie počet obyvateľov miest, vznikajú nové štvrte a zaľudnené predmestia mimo pôvodných okruhov hradieb. Strediskom mestskej moci je radnica (*Palazzo comunale*), strediskom jeho života je katedrála.⁴²

Zjednodušene možno povedať, že sa v tomto období upevnil kultúrno-ekonomický zväzok Dalmácie a Benátok. Civilizačne a kultúrne stáli rozvinuté talianske mestá na vyššej úrovni ako uhorské kráľovstvo, pre súčasníkov predstavovali čosi ako „pokrok“ a prosperitu. Dalmátske mestá ich napodobňovali, neskôr sa im v mnohých ohľadoch takmer vyrovnali a súperili s nimi. Oficiálne podriaďovanie sa uhorskému panstvu im umožňovalo efektívnejšiu kon-

³⁸Chronicon Venetum Andree Danduli X.³²⁹. In: GOMBOS I, s. 63-64 (č. 160). Supplementum ex Cronico quod vocant Iustiniani. In: GOMBOS III, s. 2184 (č. 4709). Akt podrobenia Zadaru: CDCDS III, s. 45-47 (č. 42, koniec 1204/zač. 1205). MSM I, s. 21-23 (č. XXX-XXXI, 1204). PRAGA, G.: Storia, ref. 4, s. 102-103. ROMANIN, S.: Storia, ref. 10, s. 119-120. NANI, A.: Notizie storiche, ref. 35, s. 47-48. BRUNELLI, V.: Storia, ref. 10, s. 371-373.

³⁹CDAC XI, s. 86-88 (č. 60, marec 1208).

⁴⁰CDCDS III, s. 50-52 (č. 46, 1. august 1205).

⁴¹CDAC VI, s. 310-313 (č. 193, 5. august 1206).

⁴²PRAGA, G.: Storia, ref. 4, s. 104-111. TOMBOR, T.: Il Veneto, l'Ungheria, l'Adriatico. I millenari legami storici artistici e umani. Venezia 1989, s. 89-91, 99.

kurenciu. Uhorsko mohlo byť vítaným spojencom v boji s Benátkami⁴³, nikdy však príkladom či vzorom na preberanie inštitúcií.

Desaťročia po štvrtej križiackej výprave znamenali takú námornú prevahu Benátčanov v jadranskej a stredozemnej oblasti, k akej ešte nikdy predtým ani potom nedošlo.⁴⁴ Ovládnutím Konštantinopolu odsúdili gréckych konkurentov na utiahnutie sa do okrajových častí bývalej Byzantskej ríše. Prirodeným spojencom oslabených Grékov boli tradiční obchodní nepriatelia Benátok – Janovčania. Momentálne sa nedalo reálne myslieť na odstránenie benátskej prevahy, obmedzili sa teda aspoň na ich poškodzovanie. Organizovaním pirátskych aktivít v južnom a strednom Jadrane komplikovali život a zisky benátskych obchodníkov. Roku 1217 zlikvidovali Benátčania legendárneho janovského korzára Enrica zvaného Rybár (*Pescatore*), najobávanejšiu hrozbu tohto typu. Enrico v spojení s gréckymi námorníkmi organizoval výpady z Malty a dokonca sa zmocnil časti Kréty, ktorá bola od štvrtej križiackej výpravy v rukách Benátčanov. Trvalo niekoľko rokov opakovaných vojnových výprav, kým sa ho odtiaľ podarilo vytlačiť. Až potom dokonale ovládli celú námornú trasu až po Konštantinopol a mohli uzavrieť s Janovčanmi mier.⁴⁵

Zároveň sa posilnila už beztak dosť pevná benátska pozícia voči oslabenému Uhorsku. Kráľ Ondrej II. chcel roku 1217 podľa vzoru západoeurópskych panovníkov zorganizovať križiacku výpravu. Vyrážal zo Splitu a keďže kráľovi nestačili dalmátske a talianske plavidlá, musel si na prepravu svojich vojsk zabezpečiť dopravcu – benátsku flotilu. Posolstvo vedené veľmajstrom rádu uhorských johanitov sa dostavilo pred dóžu Pietra Zianiho a prednieslo svoje požiadavky. Benátčania nemienili rokovať, dokiaľ sa Uhorsko nezrieklo Zadaru v ich prospech. Až potom rokovali o podmienkach prepravy križiakov. Kráľ si prenajal 10 lodí s nosnosťou po 500 miliárov (=238,5 ton), každú za cenu 550 strieborných mariek. Na každej lodi sa malo nachádzať 50 námorníkov, všetko malo byť pripravené na odchod 25. júla 1217.⁴⁶

Výprava sa uskutočnila, ale bez výraznejšieho úspechu. Kráľ Ondrej sa vrátil finančne aj vojensky vyčerpaný. Jeho dlhá neprítomnosť v kráľovstve spôsobila oslabenie centrálnej moci a posilnenie odstredivých tendencií magnátov. V Chorvátsku sa podobne ako v celom kráľovstve vytvorili silné a rozpínavé územné celky vo vlastníctve mocných feudálnych rodín. Vedľajšia vetva grófov z Krku, neskorší Frangepánovci, získala oblasť na severe v zázemí Senju⁴⁷ a niektoré ostrovy (Hvar, Brač, Korčula, Lastovo)⁴⁸, významné boli panstvá Šubičovcov, Nelipičovcov a Kačičovcov v strednej a južnej Dalmácii. Títo feudáli, podobne ako pobrežné mestá, museli lavírovať medzi Benátkami a Uhorskom, pričom inklinovali skôr

⁴³Uhorská zvrchovanosť bola menej ťaživá ako benátska. Dokazujú to potvrdenia privilégii mestám, ktoré ostali pod formálnym panstvom Uhorska, a ktoré sú v porovnaní napríklad s podmienkami podrobenia sa Zadaru menej obsažné. Potvrdenie privilégii pre Split: CDAC VI, 313-315 (č. 194, r. 1207). Potvrdenie pre Šibenik: FEJÉR, G.: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis (ďalej uvádzané ako CDH), vol. III/1, Budae 1829, s. 324-325 (r. 1221). Potvrdenie pre Omiš: CDAC I (Pest 1860), 93-94 (č. 52, r. 1207). Trogirčania si mohli podľa svojho výberu voliť biskupa. CDAC IX (Pest 1871), s. 347-349 (č. 247, 31. máj 1282).

⁴⁴Roku 1226 Benátky prvý raz dočasne zriadili akúsi „morskú políciu“, čiže kontrolu nad istými oblasťami Jadranu, ktorá nebola priamo podmienená vojnou ani sprevádzaním konkrétneho obchodného konvoja. Jej úlohou bolo výlučne dohliadať na dodržiavanie predpisov. Giuliano Acotanto vo vymedzenom časovom období z poverenia benátskej vlády a za finančnú odmenu a podiel zo skonfiškovaných tovarov križoval so svojou loďou *S. Savina* jadranské vody, aby kontroloval dodržiavanie benátskych colných a mýtnych nariadení v súvislosti so zákazmi vývozu dreva a iných tovarov do Egypta. Takáto služba sa v priebehu 13. storočia ešte niekoľkokrát zopakovala pre prípady dodržiavania špecifických nariadení, kým sa okolo konca storočia stala postupne stálou a trvalou. CESSI, R.: La repubblica, ref. 16, s. 64, 81.

⁴⁵V rovnakom čase sa benátskemu veliteľovi na Kréte Paolovi Querinimu podarilo zlikvidovať iného janovského piráta Alamanna da Costu, ktorý mal údajne obrovské plavidlo s vyše 500 vojakmi na palube. Historia ducum Venetorum, c. 41-42. In: Testi storici veneziani, ref. 10, s. 75-76. ROMANIN, S.: Storia, ref. 10, s. 141-143.

⁴⁶CDAC VI, s. 380-383 (č. 233, 1217). Thomas Spalatensis archidiaconus: Historia Salonitanorum 25. In: GOMBOS III, s. 2229-2231 (č. 4781). BRUNELLI, V.: Storia, ref. 10, s. 379.

⁴⁷CDCDS III, s. 244-245 (č. 219, r. 1225)

⁴⁸CDCDS III, s. 190-191 (č. 165, 29. marec 1221).

k formálnemu zblíženiu sa so vzdialeným a oslabeným feudálnym panovníkom (teda uhorským kráľom), ako s mocnou Republikou založenou na odlišných princípoch fungovania. Mohli tak lepšie budovať a rozširovať svoje dŕžavy. Výsledkom ich rozpínavosti bola snaha o ovládnutie pobrežných miest a organizovanie pirátskych akcií.

Oživenie korzárskeho aktivít v Dalmácii v dvadsiatych rokoch 13. storočia bolo uľahčené aj spoluprácou s Janovčanmi a Grékmi, ktorí disponovali plavidlami aj námorníkmi. Legendárnym a tradičným centrom pirátov bol Omiš v južnej Dalmácii. Na potlačení a zničení šíriacich sa aktivít pirátov mali záujem viaceré mocnosti: pápež vyhlásil roku 1221 proti nim krížiacku výpravu a vyzval ostrihomského arcibiskupa, aby aj kráľ Ondreja pohol k opatreniam proti nim;⁴⁹ kráľ Ondrej II. im teda prikázal „zdržať sa“ pirátskych aktivít.⁵⁰ Aj cisár Fridrich poslal z južného Talianska svoje lode proti Omišanom.⁵¹ Ani jedna z týchto akcií nepriniesla viditeľnú zmenu, jedinou mocnosťou disponujúcou dostatočnou námornou silou boli Benátky. Koncom marca 1227 vyrazila flotila 160 lodí a na triumfálnej plavbe pod velením budúceho dóžu Jacopa Tiepola pozdĺž dalmátskeho pobrežia ich opäť na nejaký čas priviedla pod svoju nadvládu.⁵²

V rokoch 1230 – 1232 došlo ku vzbure mesta Dubrovnik.⁵³ V zákulisí stáli opäť Janovčania, ako aj nikajský cisár Ján Vatatzes, ktorý poslal flotilu 80 plavidiel na podporu vzbury najprv na Krétu, a potom aj do Dubrovniku. Mesto nadviazalo kontakty s protibenátsky naladenými talianskymi mestskými štátmi (Ancona, Ferrara, Rimini). Napriek všetkému úsiliu Dubrovnik nemal dost' síl vymaniť sa nadhlo spod benátskej nadvlády. Nádej, že ho podporí cisár Fridrich II., sa ukázala ako márna, keďže tento počas návštevy Benátok v marci 1232 potvrdil obchodné privilégiá svojich predchodcov pre Republiku. Údajne sa mu počas pobytu najväčšmi pozdávala skutočnosť, že obyvateľstvo držalo spolu a nebolo rozdobené na rôzne frakcie a bojujúce skupiny ako všade inde v súdobom Taliansku.⁵⁴ V máji 1232 sa Dubrovnik znovu podriadil Republike, pričom prišiel o časť svojich obchodných privilégií. Presnejšie upravila ich colný a poplatkový režim pri obchode s Benátkami zmluva z roku 1236.⁵⁵

Zhoda Benátčanov s cisárom Fridrichom nemala dlhé trvanie. Liga severotalianskych miest, proti ktorej cisár bojoval, si nechala v Benátkach uložiť časť prostriedkov na financovanie vojny. Navyše mnohé z nich, medzi nimi aj veľké mesto protifridrichovskej ligy Miláno, mali za starostov a správcov zvolených Benátčanov. Tieto okolnosti, ako aj fakt, že cisárovi sa po víťaznej bitke pri Cortenuove roku 1237 v Taliansku začalo priveľmi dariť, priviedli Benátčanov do tábora Fridrichových odporcov. V bojoch sa pri obrane Padovy a Trevisa vyznamenal Pietro Tiepolo, dóžov syn momentálne zvolený za starostu. Veliteľ cisárskych vojsk

⁴⁹CDH III/1, s. 307-310. Chronicon Venetum Andree Danduli X.⁴³⁰. In: GOMBOS I, s. 64 (č. 160). Pápežský splnomocnenec Aconcius musel žiadať mesto Split o pomoc proti pirátom v podobe sprievodných plavidiel, aby sa bezpečne mohol dopraviť do Zadaru. CDAC VI, s. 406-407 (č. 253, r. 1221).

⁵⁰CDAC VI, s. 411 (č. 257, r. 1222). Typický prípad okradnutia pirátmi je popísaný v listine z roku 1224: Benátčania Leonarda Semitecola prenasledovali a zahnali na pobrežie, potom ukoristili jeho loď s nákladom v cene 1 600 libier, pričom on sa ledva zachránil útekom do neďalekého mesta. CDAC XI, s. 177-178 (č. 117, apríl 1224).

⁵¹CDAC XI, s. 204-205 (č. 145, marec 1227).

⁵²CESSI, R.: La repubblica, ref. 16, s. 60, 80. PRAGA, G.: Storia, ref. 10, s. 115-116. Máme boli prímeria, v ktorých sa Omišania zaväzovali nenapádať Benátčanov. Pirátska činnosť po čase vždy znovu oživala, podporovali ju aj miestni feudáli (Kačičovci). CDH VII/5, Budae 1841, s. 172-175 (č. XCII, r. 1208). Rovnako boli iba dočasné ich podrobenia sa pápežskej alebo kráľovskej autorite. CDH III/2, Budae 1829, s. 84-85 (r. 1226).

⁵³Typickým spôsobom, ako Benátčania obmedzovali zisky podriadených miest, boli zákazy obchodovania s určitými lokalitami alebo v určitých obdobiach. To samozrejme vzbudzovalo veľkú nespokojnosť a viedlo k rebéliám. CDAC XI, s. 178 (č. 118, 16. júl 1224), s. 194 (č. 131, 25. apríl 1226), s. 197 (č. 134, 29. október 1226).

⁵⁴TIEPOLO, M. F.: Cronologia, ref. 23, s. 421 (marec – máj 1232). PRAGA, G.: Storia, ref. 10, s. 116. ROMANIN, S.: Storia, ref. 10, s. 161.

⁵⁵Arcibiskup aj *comes* Dubrovniku museli byť volení z radov Benátčanov, Dubrovnik prispieval kontingentom na vojenské výpravy Benátok a svoju spojeneckú a vojnovú politiku musel koordinovať s Republikou. CDAC XI, s. 252-256 (č. 175, 13. január 1232 a máj 1232). MSM I, s. 46-49 (č. LXXV, máj 1232), s. 53-55 (č. LXXX, jún 1236).

Ezzelino da Romano ho vytlačil až k samotnej lagúne, zajal, ponížujúco s ním zaobchádzal a napokon ho nechal popraviť. Vtedy sa Benátky otvorene prehlásili za cisárovoho nepriateľa a 5. septembra 1239 uzavreli spojenectvo s pápežom. Fridrich na oplátku naviedol Anconu na pirátske akcie v Jadranskom mori a podnietil istrijské mesto Pulu k povstaniu proti Benátkam. Teda urobil to, v čo márne dúfali Dubrovničania niekoľko rokov predtým – spojil sa s rebelmi. Výsledok bol ale rovnaký: dôžov druhý syn Giovanni Tiepolo onedlho priviedol Pulu opäť k poslušnosti.⁵⁶

Keď sa roku 1242 Zadar po piaty raz vzbúril, prirodzene hľadal spojencov medzi nepriateľmi Benátok. Najprv sa obrátil na cisára, ale napriek veľkým očakávaniam sa Fridrich do týchto záležitostí veľmi nechcel miešať.⁵⁷ Ďalší nepriateľ Benátok, od ktorého si Zadarčania sľubovali pomoc, bolo Uhorsko. Po vpáde a plienení Tatárov sa totiž kráľ Belo uchýlil do dalmátskeho mesta Trogir.⁵⁸ Na jar 1242 sa Tatári pokúšali dobyť mesto a zajať utekajúceho panovníka. Po márnom obliehaní sa obrátili smerom na Dubrovnik, a po neúspešnom útoku naň pokračovali ďalej do Bosny, Srbska a Bulharska.⁵⁹

V samotnom meste Zadare existovala už dávno silná opozícia voči Benátkam. Centrom uhorských prívržencov bolo staré benediktínske opátstvo sv. Grisogona.⁶⁰ Kroniky naznačujú na predošlé kontakty mesta s kráľovým bratom Kolomanom, ktorý potom zahynul pri bojoch s Tatármi. Rebélia sa začala niekedy vo februári až marci 1242, bezprostredným podnetom bol zrejme príchod množstva uhorských utečencov. Z mesta vyhnali správcu Giovanniho Michiela. Kráľ Belo sa zatiaľ nachádzal na hrade v Klise. Odtiaľ potvrdil Zadarčanom privilégiá svojich predchodcov v listine z októbra 1242 a prisľúbil znovu vybudovať hradby, ktoré nechali strhnúť Benátčania pred 40 rokmi.⁶¹ Správou mesta poveril Marca zo Slavónska.⁶² Na obranu mesta pred očakávaným benátskym útokom poskytol niekoľko tisíc vojakov pod velením bána Dionýza.

Republika sa spočiatku správala zmierlivo, aby na prípadné tvrdé kroky nedoplatili zajatí Benátčania v meste. Až keď boli zajatci prepustení, zorganizovala trestnú výpravu. Na Zadar vyrazila v máji 1242 pod velením admirála Reniera Zena flotila o sile 63 vojnových galér a 4 iných plavidiel (podľa kroniky Da Canal), podľa Dandolovej kroniky to bolo 26 galér a 20 nákladných plavidiel. Benátčania nečakali, že v Zadare za krátky čas ich neprítomnosti tak rýchlo vybudujú zborené hradby zo strany mora. Po príchode sa teda stiahli na neďaleký ostrov Malconsiglio. Zostrojili množstvo obliehacích strojov, medzi nimi aj zariadenie na zničenie reťaze uzatvárajúcej prístav, ktoré umiestnili na veľkú loď.

Po počiatočnom období drobných potýčok prevažne za použitia obliehacích strojov, prišlo k rozhodujúcemu útoku. Galéry prelomili reťaz a vplávali do prístavu. Útok viedol vyhnaný

⁵⁶ROMANIN, S.: Storia, ref. 10, s. 162-164. TIEPOLO, M. F.: Cronologia, ref. 23, s. 421 (27. november 1237). CRACCO, G.: Venezia nel medioevo, ref. 1, s. 79.

⁵⁷Martino da Canale: La cronaca dei Veneziani dall'origine della città I.103. In: GOMBOS II, s. 1565 (č. 3626).

⁵⁸Za ich pohostinnosť sa potom Trogirčanom oplatil poďakovaním (CDH VII/4, Budae 1837, s. 93-94, č. CXVI) a potvrdením dávnych privilégií. CDCDS IV (Zagreb 1906), s. 146-148 (č. 133, 18. marec 1242).

⁵⁹Thomas Spalatensis archidiaconus: Historia Salonitanorum 38-39. In: GOMBOS III, s. 2241-2243 (č. 4781).

Kráľ Belo počas prítomnosti v Trogire nechal postaviť trirému, t. j. veľkú vojnovú galéru. Jej kapitánom bol Trogirčan Biagio Cernotai. Podľa niektorých autorov to bola prvá vojnová loď patriaca uhorskému kráľovi, a teda počiatok uhorskej flotily. Biagiov syn Marinus dostal titul „comes“ a slúžil Belovi ako veliteľ loďstva. Okrem tejto vlastnej galéry mohol kráľ disponovať niekoľkými ďalšími, ktoré mu poskytli Split, Trogir, Senj, Frangepánovci a Givičovci. Spolu mohla mať jeho flotila okolo 10 plavidiel, z toho 4 vojnové galéry. TOMBOR, T.: Il Veneto, ref. 42, s. 125. Zmienky o Marinovi: CDH VII/4, s. 93-94, č. CXVI.

⁶⁰BRUNELLI, V.: Storia, ref. 10, s. 380.

⁶¹CDAC II (Pest 1861), s. 143-144 (č. 86, 1242).

⁶²Marcus sa spomína v listine zo 16. mája 1242, kde už mesto Zadar datuje podľa uhorského kráľa. Listina je zaujímavým svedectvom o tom, ako ani v čase ohrozenia vojnou neutíchol obchod. Dvaja Zadarčania prenajali svoju loď dubrovnickemu kupcovi Pavlovi. V nájomnej zmluve bolo upresnené, čo sa stane v prípade vojny. Ak bude pred Zadarom benátska flotila, Pavol vráti loď do trogirského prístavu. Ak si nedá pozor a loď zajmú Benátčania, zaplatí pokutu. CDCDS IV, s. 189-190 (č. 170, 16. máj 1242).

comes Giovanni Michiel, ktorý sa v prístave dobre vyznal. Vylodenie sa uskutočnilo v jeho západnej časti, kde Benátčania pristavili k hradbám šesť rebríkov. Okolie rebríkov zabezpečili obliehatelia tak, že natiahli početné laná upevnené zvonka na hradbách a druhým koncom ich fixovali na svojich lodiach, aby sa obrancovia nemohli k rebríkom dostať. Zatiaľ čo vojaci vystupovali po rebríkoch, iní vyrážali brány. Zo strany prístavu mal Zadar tri brány – Anjelskú (*Porta dell'Anzolo*), Reťazovú (*Porta Caena*) a Spálenú bránu (*Porta Brusada*). Cez tieto brány sa dostali Benátčania do mesta.

Obrancovia postupne opúšťali pozície na hradbách a brehoch a sťahovali sa smerom k hradu a jedinej bráne smerujúcej do vnútrozemia (*Porta della Terraferma*). K všeobecnému zmätku prispela správa, že uhorský bán Dionýz bol ťažko zranený a nechal sa vyniesť von z mesta. Niektorí tvrdili, že je už mŕtvy a to spôsobilo paniku. Podľa všetkých kroník to bol rozhodujúci moment bitky. Všetci sa začali hrnúť von z mesta a sami Zadarčania zvnútra vyrazili poslednú bránu, aby ušli do okolia mesta na svoje vidiecke majetky. Niektorí sa spúšťali po lanách upevnených na ozubení hradieb. Benátčania ich neprenasledovali a nechali ich ujsť. V meste spomedzi obyvateľov ostali len prívrženci benátskej strany.⁶³

Zadarské obyvateľstvo sa uchýlilo do neďalekého Ninu,⁶⁴ odkiaľ napádali Benátčanov a ich prívržencov. Chceli vyčkať na priaznivú príležitosť k návratu – podobne ako po štvrtej križiackej výprave do Nového Zadaru. Tentoraz sa však neopakovala situácia pred niekoľkými desaťročiami; Benátčania osídlili a kolonizovali mesto vlastnými ľuďmi. Vyhnancom, medzi ktorými sa nachádzali aj členovia významných zadarských rodín, sa podarilo dať dohromady malú flotilu a s ňou stále napádali benátske plavidlá. Nový *comes* Zadaru Michele Morosini si vyžiadal posily z Rabu, Osoru a Krku a až spolu s nimi sa mu podarilo zlikvidovať toto nebezpečenstvo.⁶⁵

Napriek tomu bolo pre Benátčanov najvýhodnejšie vrátiť situáciu podľa možnosti do normálu a dohodnúť sa s porazenými. Vyhnaní Zadarčania značne poškodzovali obchod. Najprv sa Republika rozhodla dohodnúť sa s kráľom Belom, aby hneď na začiatku odstránili nádeje v jeho prípadnú pomoc. Stefano Giustinian a Pietro Dandolo odcestovali za Belom na hrad Glaž (Gallas) v Bosne. 29. júna 1244 uznal kráľ Belo benátske nároky a zaviazal sa nepodporovať zadarských utečencov ani omišských korzárov.⁶⁶ Tí Zadarčania, ktorí sa rozhodnú žiť v uhorských častiach Dalmácie, sa nesmú usadiť bližšie ako 4 míle od pobrežia. Benátky prisľúbili na oplátku nepodporovať nároky Belovho nevlastného brata Štefana, ktorý sa narodil po smrti ich otca Ondreja II. Zároveň priznali uhorskému kráľovi podľa starých dohôd príjem – z príjmu zadarského prístavu. Mier uzavretý na Glažskom hrade potvrdil dóža Jacopo Tiepolo v auguste 1244.⁶⁷ Zrejme ale ostal tento záväzok len prázdny sľubom, pretože v dohodách so Zadaram sa neobjavuje.

⁶³Chronicon Venetum Andree Danduli X.5³³⁻³⁶. In: GOMBOS I, s. 64-65 (č. 160). Martino da Canale: La cronaca dei Veneziani dall'origine della città I.103-I.113. In: GOMBOS II, s. 1565-1571 (č. 3626). Thomas Spalatensis archidiaconus: Historia Salonitanorum 42. In: GOMBOS III, s. 2245 (č. 4781).

Zranenie Dionýza bolo spôsobené zásahom šípu do hrda, čo neskôr zdôrazňuje kráľ Belo v listine z roku 1244, ktorou ho odmeňuje za zásluhy. CDAC VII (Pest 1869), s. 153 (č. 103, 21. apríl 1244).

⁶⁴Belo IV. potvrdil Ninu staré hranice a privilégia. CDAC II, s. 146-147 (č. 88, 13. október 1243).

⁶⁵CDCDS IV, s. 206-207 (č. 184, 28. november 1243). BRUNELLI, V.: Storia, ref. 10, s. 402-404.

⁶⁶Omišskí piráti ohrozovali predovšetkým obchodné lode mesta Dubrovnik, ktorý bol prakticky po celé 13. storočie pod benátskou nadvládou. Dubrovnik bol nútený s nimi opakovane uzatvárať mier. CDAC XI, s. 281-282 (č. 196, 17. marec 1235), s. 305-306 (č. 214, 22. november 1238). CDAC VII (Pest 1869), s. 205-206 (č. 135, 5. marec 1245). Prepadávaniu dubrovnických plavidiel a konfliktom s Omišanmi tým nezabránili. CDCDS IV, s. 77-78 (č. 73, 15. máj 1239). MSM I, s. 99 (č. CXXV, 29. september 1262).

⁶⁷Inštrukcia pre nového správcu dobytého Zadaru a dispozíciami o osídlení mesta Benátčanmi: MSM I, s. 61-63 (č. LXXXVIII, december 1243). Uzavretie mieru Benátok s Uhorskom: MSM I, s. 65-67 (č. XCI-XCII, 29. jún – 6. august 1244). Chronicon Venetum Andree Danduli X.5³⁹. In: GOMBOS I, s. 66 (č. 160). Hrad Gallas ako miesto stretnutia benátskych vyslancov a uhorského kráľa je Glažský hrad v Bosne. ENGEL, P.: Magyarország világi archontológiája I, Budapest 1996, s. 318.

Za tejto situácie neostávalo utečencom iné, ako podrobiť sa. V lete 1247 dosiahli od Benátok povolenie na návrat. Podmienky znamenali isté prítvrdenie režimu, ale nie také, aby obyvatel'ov priviedli na mizinu. Dôležitou zmenou bolo, že odteraz už Zadarčania nevolili navrhnutého Benátčana za *comesa*, ale museli prijať toho, koho im stade určili.⁶⁸ Grófovi Bartolomejovi a jeho bratom z Krku, ktorý sa ukázali byť nespoľahlivými a naklonenými Uhorsku,⁶⁹ odňali Benátčania ich državu a udelili ju dóžovmu synovi Lorenzovi. Jeho brat Giovanni Tiepolo zasa dostal neďaleký Osor (tal. Ossero).⁷⁰

Po týchto udalostiach sa situácia na nejaký čas upokojila. V nasledujúcom období niekoľkých desaťročí nedošlo k veľkým bitkám, či náhlym dramatickým zmenám,⁷¹ ale približne od polovice 13. storočia dochádza k vzniku a preskupovaniu síl, ktoré predznamenali vývoj ďalších storočí.

V južnej časti Dalmácie sa už i tak dosť podlomený uhorský vplyv stále viac oslaboval.⁷² Dubrovnik⁷³ aj Zadar⁷⁴ ostávali úplne podriadené Republike. Benátky potrebovali posilniť svoje postavenie na Jadrane nielen kvôli obchodu s Východom, ale aj kvôli nutnosti mať bezpečné základne v boji proti pirátom a Janovu.⁷⁵ Na severe sa postupne zmocňovali prí-

⁶⁸Okrem obvyklých prísah vernosti všetkých obyvateľ'ov nad 14 rokov veku obsahovali podmienky návratu Zadarčanov do svojho mesta aj podriadenosť zadarského arcibiskupa patriarchovi z Grada, rozšírené právomoci benátskeho správcu vo veciach justície, postavenie vojenského kontingentu a lodí pre potreby Benátok. Vodcovia vzbury museli stráviť nasledujúcich 5 rokov v Benátkach a predstavitelia 100 najvýznamnejších rodín boli nútení slávnostným verejným aktom ponížené poprosiť dóžu o odpustenie. Zisky z obchodu so soľou sa mali deliť na polovicu medzi Benátky a Zadar. Obchodné výhody a clá ostali na úrovni pred vojny. Ďalej museli uhradiť všetky škody a zaviazat' sa, že sa nebudú spájať ani vstupovať do manželských zväzkov s okolitým slovanským obyvateľ'stvom bez oficiálneho povolenia. CDAC XI, s. 349-358 (č. 251, 1. august 1247). MSM I, s. 74-76 (č. XCVII, január 1248). ROMANIN, S.: Storia, ref. 10, s. 169-170. BRUNELLI, V.: Storia, ref. 10, s. 405-406. Táto posledná podmienka naznačuje, nakoľko Benátčania považovali Chorvátov, teda národnosť podriadenú uhorskému kráľovi, za svojich nepriateľ'ov. Zákaz zopakovali o niekoľko desiatok rokov neskôr a iba v osobitných prípadoch povolili výnimku. MSM I, s. 106-107 (č. CXLV-CXLVI, 20. jún 1273).

⁶⁹Belo IV. im ešte roku 1242 potvrdil majetky Modruš a Vinodol. CDAC XI, s. 325-326 (č. 230, 10. marec 1242).

⁷⁰Chronicon Venetum Andree Danduli X.³⁷. In: GOMBOS I, s. 65 (č. 160). MSM I, s. 85 (č. CVII, 10. apríl 1253).

⁷¹Incidenty, ako napr. zničenie majetku benátskych kupcov v Senji, sa urovnali dohodami. CDAC XI, s. 362-365 (č. 254-255, 25. apríl a 3. máj 1248).

⁷²Aj mesto Trogir, tradične verné Uhorsku, bolo nútené v tomto období spolupracovať s Benátkami. Dóža titulovaný ako „*Dalmatie atque Croatie dux*“, teda z pozície ich nadriadeného, im uložil podporovať benátske záujmy na Korčuli a Mljete. CDAC VII, s. 46 (č. 30, 29. november 1262); CDAC XII (Budapest 1874), s. 56 (č. 57, 21. február 1272). V osemdesiatych rokoch dokonca zvolili za správcu Francisca Faliera, príslušníka jednej z najstarších rodov benátskej aristokracie. ÁUO IX, s. 372-376 (č. 266-268, január – júl 1283). Leonardo Falier z toho istého rodu sa stal o niekoľko rokov neskôr tiež správcom Trogiru. MSM I, s. 154 (č. CCLIII, 17. február 1293). Pri uzavretí mieru medzi mestami nachádzajúcimi sa v „uhorskej“ sfére sa dávalo podľa benátskeho dóžu na prvom mieste, a až potom podľa uhorského kráľa. CDAC XII, s. 223-230 (č. 186, 30. jún 1277).

⁷³Akt podrobenia sa Dubrovníka Benátkam v rovnakom rozsahu ako predošlý z 30. rokov (pozri pozn. 55) sa zopakoval o 20 rokov neskôr za rovnakých podmienok, z ktorých významnú časť tvorili colné tarify. Jednotlivé položky a ich výška dokazujú, že Benátčania si pre seba vyhradzovali lukratívnu výmenu s Orientom a dalmátskym kupcom prenechávali sprostredkovanie v miestnom obchode. MSM I, s. 82-85 (č. CVI, marec 1252).

⁷⁴CDAC VII, s. 336-338 (č. 234, 4. júl 1251).

⁷⁵Benátsko-janovský konflikt vyvrcholil vojnami v druhej polovici 13. storočia. Prvá nich v rokoch 1256 – 1270 sa vyznačovala absolútnou vojenskou prevahou Benátok, ktorých flotila zvíťazila roku 1257 pri Akkone aj 1263 na Peloponéze. Prestíž ich vojnového loďstva bola taká veľká, že keď sa stretli s Janovčanmi r. 1266 pri Trapani, skákali janovskí námorníci od strachu do vody a plávali k neďalekému brehu.

Benátky boli jedinou mocnosťou, ktorá si mohla dovoliť sprevádzať obchodné lode vojnovými galérami a garantovať im tak bezpečnosť. Paradoxne však bola takáto bezpečnosť natoľko drahá, že janovské obchodné plavidlá, ktoré sa plavili bez ozbrojeného sprievodu, prinášali vyšší zisk – i keď kvôli rizikám občas o niektoré z nich prišli. Ich vojnové loďstvo sa ale mohlo venovať pirátstvu, zatiaľ čo benátske vojnové lode boli viazané sprevádzaním konvojov. Preto sa v týchto dobách tak často spomínajú piráti (nielen janovskí). Janovčania uzavreli dohodu s nikajským panovníkom Michalom Palaiologom a poskytli mu podporu pri reštaurácii Byzancie. Obnovou Byzantskej ríše roku 1261 sa skončilo privilegované postavenie Benátčanov v obchode s Východom. Stále boli veľmi silní, museli však sústavne čeliť konkurentom. Žiadne víťazstvo nezaručilo trvalý úspech a nezlikvidovalo Janov, ktorý sa vďaka vysokým ziskom vždy veľmi rýchlo opäť vzmohol. ROMANIN, S.: Storia, ref. 10, s. 187-196. LANE, F. C.: Storia, ref. 10, s. 88-92. TIEPOLO, M. F.: Cronologia, ref. 23, s. 428 (2. august 1286).

Vojenská história

stavov na Istrijskom polostrove: roku 1261 sa im podrobil Poreč (tal. Parenzo), o niekoľko rokov nasledovaný Umagom a Novigradom (tal. Emona alebo Cittanova). Z moci aquilejského patriarchu vytrhli prístav Koper (tal. Capodistria), ktorý sa roku 1279 po krátkom obliehaní vzdal kapitánovi Michele Morosinimu a v januári 1283 sa im odovzdal prístav Piran.⁷⁶

Na opačnej strane Jadranu sa po páde Štaufovcov vyformovalo Neapolské kráľovstvo pod novou dynastiou Anjouovcov. V dalmátskom zázemí sa upevňovali rozsiahle panstvá miestnych chorvátskych magnátov, z ktorých najmocnejší boli Šubičovci a Frangepánovci. Všetky zúčastnené stránky, z ktorých každá mala na svojej strane nejaké výhody a nevýhody, sa snažili využiť pre seba slabosť uhorského kráľovstva, nikto ale nemohol dosiahnuť absolútnu prevahu. V strede záujmu boli prosperujúce pobrežné mestá, ktoré sa priklonili na tú či onú stranu podľa svojho momentálneho záujmu. Nie je jednoduché hovoriť o dejinách Dalmácie ako celku, keďže bola rozdrobená na množstvo záujmových sfér, podobne ako súdobé Taliansko. Každé z miest a každý z mocných feudálov v rôznych obdobiach sledovali vlastnú politiku a často súperili so svojimi susedmi. Dobrým príkladom je rivalita Splitu a Trogiru, pričom obe mestá patrili do uhorskej záujmovej sféry.⁷⁷

V roku 1269 Belo IV. krátko pred smrťou naplánoval spojiť v manželskom zväzku dynastie Arpádovcov a Anjouovcov. Ešte v apríli 1270 sa vybrala dcéra kráľa Štefana V. Mária do Neapolska, aby sa stala manželkou tamojšieho následníka Karola. O päť mesiacov neskôr cestovala opačným smerom neapolská princezná Izabela, ktorá sa stala manželkou dediča trónu Ladislava.⁷⁸ Bol to začiatok jadranskej politiky anjouovskej dynastie, ktorá ju o tri desaťročia neskôr vyniesla na uhorský trón.

Príležitosť pokúsiť sa o demonštráciu sily nedala na seba dlho čakať. Roku 1271 omišskí piráti napadli loď, na ktorej sa viezol do Uhorska biskup mesta Trani v neapolskom kráľovstve. Nešlo ani tak veľmi o potrestanie pirátov, ktorí i predtým ohrozovali svojou

⁷⁶TIEPOLO, M. F.: Cronologia, ref. 23, s. 423 (27. júl 1257), s. 425-427 (23. marec 1270, 27. júl 1275, 24. február 1279, 27. január 1283). Pápež Mikuláš IV. v liste dubrovníckemu arcibiskupovi popisuje, ako sa Benáčania „chamtivo“ zmocnili istrijských prístavov prináležiacich patriarchátu. CDAC IX, s. 472-474 (č. 339, 18. august 1288). Boj o istrijské mestá s patriarchom sa pretiahol až do roku 1304. ROMANIN, S.: Storia, ref. 10, s. 198, 214-215, 220, 225-226.

⁷⁷Obe mestá sústavne viedli medzi sebou vojny, uzatvárali prímeria a onedlho ich znova porušovali. CDAC VII, s. 93-96 (č. 62, 11. júl 1239), s. 149-151 (č. 101, 11. september 1243), s. 316-319 (č. 221, 15. október 1250). CDH IV/1, Budae 1829, s. 319-322 (r. 1244). CDH VII/4, s. 95-96 (č. CXIX-CXX, r. 1244), s. 171-173 (č. CMXXXVIII, r. 1276), s. 173-178 (č. CXC-CXCI, 1277). CDCDS IV, s. 524 (č. 457, 3. marec 1253). CDAC VIII (Pest 1870), s. 82-85 (č. 57, 7. február 1263). CDAC IX, s. 567 (č. 420, 10. august 1273). CDAC XII, s. 223-230 (č. 186, 30. jún 1277). CDAC X, s. 72-73 (č. 52, 22. január 1291). Thomas Spalatensis archidiaconus: Historia Salonitanorum 43-45. In: GOMBOS III, s. 2245-2250 (č. 4781).

Zriedkavé prípady porozumenia, ako napr. v roku 1270, keď si v Splite zvolili za správcu Trogirčana Valentina, boli skôr výnimkou. CDAC VIII, s. 329-330 (č. 222, 3. apríl 1270).

Na strane Trogiru stál kráľ Belo IV. z vďačnosti za pohostinnosť v dobe úteku pred Tatármi. Trogirčania mu v prípade potreby poskytovali lode. CDCDS IV, s. 208 (č. 185, 3. december 1243). CDH VII/4, s. 95 (č. CXVIII, 23. február 1244). CDAC XII, s. 690-692 (č. 546, 22. november 1251). Split bol menej verný kráľovi a príležitostne sa vzbúril. CDAC IX, s. 437-438 (č. 311, 15. apríl 1285), s. 567 (č. 420, bez vročenia).

Typickým príkladom, ako si obe mestá škodili, sú udalosti z roku 1283. V Splite zhabali loď a obchodný majetok trogirského kupca Vulcignu. Za to Trogirčania vyhlásili represálie proti majetku Splitanov, kdekoľvek by naň nadľabili. Zrejme sa tak stalo, pretože onedlho nato niekoľko svedkov (prevažne zo Zadaru) odprisahalo, ako videli priplávať splitské lode k brehom Trogiru. Ozbrojenci vystúpili z lodí a 2 dni devastovali okolie, ničili vinice a podpaľovali vidiecke usadlosti patriace Trogirčanom. ÁUO IX, s. 372-376 (č. 266-268, január – júl 1283).

Opakované konflikty sa vyskytovali aj medzi Splitom a benátskym Dubrovnikom. MSM I, s. 87-89 (č. CV, 23. marec 1257), s. 100-104 (č. CXXIX-CXXV, 7. apríl 1265 a 19. október 1265).

⁷⁸CDAC VIII, s. 315 (č. 210, 1270). PRAGA, G.: Storia, ref. 10, s. 119.

činnosťou neapolské lode až po brehy Apúlie. V skutočnosti šlo o aktívne vstúpenie do jadranskej oblasti ako významná mocnosť. Kráľ Karol prijal iniciatívny návrh Petra Frangepána⁷⁹ z ostrova Krk a nariadil vojnu proti pirátom, ktorej veliteľom bol gróf samotný. Piráti totiž spôsobovali značné škody aj priamo Frangepánovcom, zvlášť na ich južných ostrovných územiach Hvar a Brač. K protipirátskej akcii sa pridali mestá Split a Šibenik.⁸⁰

Benátky tušili, kam mieria anjouovské zámery. Za každú cenu bolo treba zabrániť tomu, aby Anjouovci získali kontrolu nad oboma protiľahlými brehmi Jadranského mora. Preto mala Republika pripravený protiúh: jedna z najvýznamnejších osobností benátskej politiky tej doby, Albertino Morosini, sa stal správcom – *comesom* mesta Zadar. V auguste 1274 pozval do Zadaru zástupcov Omišanov. Ako predstaviteľ Benátok s nimi uzavrel mierovú dohodu,⁸¹ takže omišskí korzári mohli všetky svoje dobre organizované sily sústrediť proti anjouovsko-frangepánovskému spojenectvu a nemuseli ich viazať voči najobávanejšej sile Jadranu – benátskej flotile. Za takých podmienok boli akcie neapolského kráľa odsúdené na neúspech. Nedošlo k žiadnej výprave a nasledujúci rok sa neapolský kráľ obmedzil len na to, že 18. septembra 1275 zakázal prístup Omišanov na svoje územia a prístavy.⁸² Kto najväčmi trpel týmto riešením, boli ostrovy Hvar a Brač. Na jednej strane sužované omišskými korzármi, na druhej ťaživou nadvládou Frangepánovcov, obrátili sa po vzore neďalekého ostrova Korčula⁸³ na Benátky. 3. apríla 1278 Benátky prijali ich dobrovoľné odovzdanie sa⁸⁴. Keďže blízke ostrovy Lastovo a Mljet boli podriadené Dubrovniku, a tento sa nachádzal taktiež pod benátskou správou, ocitla sa celá južná ostrovná Dalmácia pod benátskou kontrolou. Benátky tak mali v rukách svoje „*dominium insularum*“, systém námorných základní, taký veľmi dôležitý pre obchodovanie s Východom.

Vtedy sa vynoril nový nepriateľ: Šubičovci získali Omiš a obnovili sa pirátske útoky na Benátčanov. Začal sa dlhoročný súboj medzi Republikou a mocným rodom, plný dobytí a ústupov z Omiša, podľa momentálnej situácie. Už roku 1278 admirál Pietro Mocenigo vypálil Omiš ako odvetu za pirátske útoky.⁸⁵ Roku 1280 uzavreli obaja protivníci prímerie na tri roky,⁸⁶ ktoré ale nebolo dodržané, pretože o rok sa už bojovalo.⁸⁷ Na jar 1281 Republika dobyla Omiš a nariadila opevňovacie práce na hrade.⁸⁸ V rukách Benátčanov ostal Omiš ešte nasledujúce roky, spravovaný bol kapitánom Marinom Venierom a datoval sa

⁷⁹Benátky vzali Frangepánovcov – grófov z Krku (pozri pozn. 70) roku 1260 znova na milosť. MSM I, s. 91-98 (č. CXX-CXXII, apríl 1260 – apríl 1261). *Chronicon Venetum* Andree Danduli X.⁷¹⁹. In: GOMBOS I, s. 66 (č. 160). Pri Frangepánovcoch nemožno rátať s akoukoľvek trvalou a stabilnou politikou orientácie na jednu alebo druhú stranu, riadili sa výlučne zásadou utility a priaznivého momentu. Roku 1279 ich preto zasa nachádzame na strane Uhorska. CDH V/2, Budae 1829, s. 552-554 (r. 1279). CDCDS VI (Zagreb 1908), s. 328-329 (č. 275, 1279). Onedlho uzatvárali mier so slavónskym bánom Mikulášom zastupujúcim kráľa Ladislava – teda ako vzbúrenci proti kráľovi. CDCDS VI, s. 362-363 (č. 306, 30. október 1280). V osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch sa sporadicky podriaďovali Benátskej republike. MSM I, s. 134 (č. CCIII, 2. apríl 1283), s. 145 (č. CCXXX, 11. september 1287), s. 154 (č. CCLII, 27. november 1292).

⁸⁰CDCDS VI, s. 72-74 (č. 66, 20. jún 1274), s. 88 (č. 73, 6. september 1274). CDAC XII, s. 120-123 (č. 109, 4. september 1274). PRAGA, G.: *Storia*, ref. 10, s. 119-120.

⁸¹CDCDS VI, s. 77-84 (č. 70, 25. august 1274).

⁸²CDCDS VI, s. 126-127 (č. 113, 18. september 1275). Neapolský kráľ mal v nasledujúcich obdobiach veľké problémy s pirátmi z dalmátskeho pobrežia (*Sclavi piratae*). Piráti mali za spojencov Dubrovničanov, čo sa zrejme dialo s vedomím a tichou podporou z Benátok (keďže bolo mesto v tom čase podriadené Republike.) CDCDS VI, s. 170 (č. 156, 22. máj 1276), s. 172-173 (č. 159, 4. august 1276).

⁸³Korčula si zvolila benátskeho správcu Marina Zorziho od roku 1254. PRAGA, G.: *Storia*, ref. 10, s. 120.

⁸⁴CDAC XII, s. 247-250 (č. 209-211, apríl – júl 1278).

⁸⁵TIEPOLO, M. F.: *Cronologia*, ref. 23, s. 427 (december 1278).

⁸⁶CDAC XII, s. 305-306 (č. 252, 14. máj 1280).

⁸⁷MSM I, s. 129 (č. CLXXX-CLXXXI, 22. január a 22. marec 1281).

⁸⁸MSM I, s. 130 (č. CLXXXIV, 3. máj 1281).

podľa dóžu.⁸⁹ Morské cesty naďalej sužovali piráti; preto na jeseň 1282 dostal správca Hvaru a Braču Andrea de Molin vojnovú galéru navyše a dodatočné financie na boj proti nim.⁹⁰ V lete 1283 sa rozohreli tvrdé boje o Omiš: vláda Republiky poslala rýchlych poslov do Umagu a na Kvarnerské ostrovy, aby tamojší velitelia lodí vyplávali na pomoc benátskej posádke v Omiši. Loď mal poskytnúť aj *comes* Zadaru. Dokonca sa píše v uznesení, že kvôli najnovším alarmujúcim správam z Omiša bol vydaný príkaz veliteľovi vojnových galér sprevádzajúcich obchodné konvoje, aby sa na ceste na Východ zastavil v Omiši a podľa možnosti tiež pomohol, samozrejme, pokiaľ to neohrozí termíny nakladania vzácných tovarov na Východe.⁹¹ Boje pokračovali aj v nasledujúcich rokoch, keď dostal príkaz poskytnúť lode benátsky správca Dubrovníka,⁹² roku 1287 vystrojili ďalšie vojnové lode.⁹³

Šubičovci napriek tomuto úsiliu dobyli Omiš a v októbri 1288 už ako jeho vládca uzavreli s Benátkami mier, ktorého ručiteľom bolo mesto Trogir.⁹⁴ Mier dlho netrval, pretože už o niekoľko mesiacov bolo nutné uzavrieť trojročné prímierie.⁹⁵ Ani toto prímierie nedodržali, a nové uzavreli s Benátkami roku 1290. Zárukou malo byť 20 000 libier denárov, ktoré prisľúbili zaplatiť mestá Trogir, Split a Šibenik, ako aj niektorí zadarskí kupci v prípade, že by ho Šubičovci porušili.⁹⁶ Opäť nastali problémy s jeho dodržiavaním, keďže už o necelé dva roky uzatvárali Benátčania prímierie s Jurajom Šubičom a „jeho“ Omišanmi znovu.⁹⁷ Boje o Omiš pokračovali; vecou sa zaoberali najvyššie orgány Benátskej republiky a v júli 1293 získali Omiš podplatením jedného z obrancov – istého Podina.⁹⁸ Ani tento zisk nemal dlhé trvanie, Dubrovník musel zase poskytnúť lode na boj proti omišským korzárom⁹⁹ a zopakovala sa situácia uzatvárania prímieria spreď niekoľkých rokov, keď ho uzatváral Juraj Šubič už ako vládca mesta Omiš.¹⁰⁰

Zdanlivo šlo o Omiš, v skutočnosti o vplyv v celej oblasti. Šubičovci sa totiž stali najmocnejšími spomedzi všetkých chorvátskych magnátov. Moc uhorského kráľa bola už len vzdialenou chimérou; vtedajší panovník Ladislav IV. Kumánsky sa svojím spôsobom života a úplným zanedbávaním vládných povinností pričínil o taký zmätok a neporiadok, že ústredná kráľovská moc de facto prestala existovať. Niekoľkí mocní feudáli – v Chorvátsku to boli práve Šubičovci – ovládali rozsiahle panstvá v Uhorsku, boli v podstate ich nezávislými vládcami, a tak sa aj správali.¹⁰¹ S nimi, a nie s uhorským kráľom, si musela Benátska republika merať sily v predposlednom desaťročí 13. storočia v súboji o strategickú Dalmáciu. Omišskí piráti teraz ako poddaní Juraja Šubiča naďalej prepadávali benátske plavidlá.¹⁰²

⁸⁹MSM I, s. 130-131 (č. CLXXXVII, 4. december 1281). CDCDS VI, s. 403 (č. 342, 10. január 1282).

⁹⁰CDAC XII, s. 361 (č. 303, 27. september 1282).

⁹¹MSM I, s. 135 (č. CCVI-CCVIII, 18. – 28. august 1283).

⁹²MSM I, s. 143-144 (č. CCXXV, 22. máj 1286).

⁹³MSM I, s. 145 (č. CCXXXI-CCXXXII, 14. – 16. október 1287).

⁹⁴CDCDS VI, s. 619-620 (č. 525, 18. október 1288).

⁹⁵CDAC IX, s. 500-501 (č. 360, 15. máj 1289).

⁹⁶MSM I, s. 147-149 (č. CCXLI, 14. máj 1290).

⁹⁷CDAC X, s. 96-99 (č. 68, 6. február 1292).

⁹⁸MSM I, s. 179 (č. CCLV-CCLVII, 11. – 30. júl 1293), s. 188 (č. CCLXX, 28. máj 1295).

⁹⁹MSM I, s. 180 (č. CCLXI, 14. január 1294).

¹⁰⁰MSM I, s. 181-187 (č. CCLXIII-CCLXV, 28. marec – 9. apríl 1294).

¹⁰¹Kráľ Ladislav IV. zakázal bánovi Pavlovi Šubičovi aj jeho bratovi Jurajovi brať zajatcov, robiť nájazdy a ináč obťažovať obyvateľov mesta Trogir. Keďže sa tieto príkazy minuli účinkom, prisľúbil poslať mestu Trogir na pomoc „*talem hominem*“, ktorý mal mesto pred bánom bániť. CDAC IX, s. 568-570 (č. 421-423, bez vročenia).

¹⁰²Obzvlášť trpeli pirátskymi výpadmi benátske kolónie na Hvari a Brači. CDAC XII, s. 398-399 (č. 327, 3. august 1284). Preto sa v uzavretých prímieriach 1290, 1292 aj 1294 osobitne zdôrazňovalo, aby Šubičovci neprepadávali tamojšie obyvateľstvo. Nebolo to však platné, Juraj Šubič a „jeho“ ľudia okrádali Benátčanov tak ako predtým. MSM I, s. 189 (č. CCLXXIV, 29. december 1296), s. 194 (č. CCXCI, 30. jún 1301).

Po roku 1290 došlo k významnej zmene na uhorskom tróne. Posledný panovník z rodu Arpádovcov Ondrej III. bol Ladislavovým bratancom a pôvodne sa veľmi nerátalo s jeho následníctvom. Jeho matka bola Benátčanka z rodu Morosiniovcov a vychovávala ho vo svojom rodnom meste. Mladý Ondrej bol teda výchovou a vzdelaním väčšmi Benátčan, veď napokon ho tak aj nazývali. Na trón nastúpil za dramatických okolností po Ladislavovom zavraždení. Za jeho vlády došlo k stabilizácii pomerov a pochopiteľnému politickému zblíženiu sa s Benátskou republikou.

Benátky všemožne podporovali Ondreja v jeho vnútornej aj zahraničnej politike.¹⁰³ Najväznejším problémom bola opozícia v radoch veľmožov, ktorým sa pochopiteľne nepáčil rozhladený panovník s ambíciou riadiť veci v kráľovstve, ktorý sa opieral o strednú a nižšiu šľachtu. Do spravovania záležitostí krajiny hovorili v zvýšenej miere cudzinci, predovšetkým kráľov strýko a Tommasinin brat Albertino Morosini, ktorý sa roku 1299 so svojimi mužskými potomkami stal aj následníkom trónu, keďže Ondrej nemal syna.¹⁰⁴

V Dalmácii tak vznikla neobvyklá situácia: veď sa narušila tradičná schéma vzťahov, keď boli na jednej strane Benátky a na druhej Uhorsko. Mestá boli navyknuté lavírovať medzi oboma veľmocami, a zrazu tu bol uhorský panovník, ktorý bol zároveň Benátčan. Nedošlo však k žiadnemu odstúpeniu časti patriacich Uhorsku ani uznaniu starých práv Benátok a pod. Vysvetlenie spočíva v niekoľkých skutočnostiach. Ondrejova pozícia nebola od začiatku taká pevná, aby sa mohol v patrimoniálne uvažujúcom prostredí Uhorska zriecť časti kráľovstva v prospech tradične nepriateľskej moci a vlastne by tak ako uhorský panovník zmenšoval vlastné územie. Keďže bol vychovaný v moderne mysliacom benátskom prostredí, dobre chápal, o čo Benátkam ide: zaistenie si námorných základní pre obchod. V tomto im nekládol prekážky a Benátky teda nenástojili na formálnom uznaní, ktoré potrebovali v časoch Ondrejových predchodcov – predstaviteľov cudzích feudálno-patriarchálne mysliacich Arpádovcov. Ondrej bol v benátskom ponímaní do istej miery „vlastný“ – a toto ponímanie bolo ešte umocnené Albertinovým následníctvom. V Benátkach vládlo presvedčenie podporené praktickými skúsenosťami z dovtedajšej politiky, že Ondrej nespraví nič, čo by sa priečilo benátskym záujmom.

Táto zhoda sa prejavila aj preskupením síl v Dalmácii. Niekoľko mesiacov po Ondrejovej korunovácii uzavreli mestá Zadar (benátska oblasť vplyvu) a Split s Trogirom (uhorská oblasť vplyvu) dohodu o spojenectve pre prípad ohrozenia.¹⁰⁵ Nemenovaným nepriateľom boli už jednoznačne Šubičovci, ktorí momentálne predstavovali protivníka pre Ondreja aj pre Benátky. V zásade symbolizovali pre benátske záujmy súpera s tradičným feudálnym myslením tak, ako voľakedy samotné Uhorsko. Pre Ondreja boli tiež nepriateľom, pretože patrili k najvýznamnejším predstaviteľom magnátskej opozície. V duchu zásady „nepriateľ môjho nepriateľa je mojim najlepším spojencom“ sa Šubičovci zblížili s Ondrejovými protivníkmi v zahraničnej politike: neapolskými Anjouovcami. Jediný raz možno postrehnúť náznaky spolupráce Šubičovcov s Ondrejom v rokoch 1293 – 1294.¹⁰⁶ Juraj Šubič čoskoro svoje záujmy zviazal natrvalo s neapolskou dynastiou nepriateľskou voči Ondrejovi.¹⁰⁷

¹⁰³Už pred svojím nástupom na trón žiadal mladý Ondrej roku 1286 Republiku o pomoc. Veľká rada (*Maggior Consiglio* – najvyšší orgán Benátskej republiky) vo svojom uznesení zaujala kladné stanovisko a požiadala Ondreja o presnejšiu predstavu ohľadom tejto pomoci. MSM III, Zagreb 1872, s. 424 (č. LXXIV, 5. máj 1286).

¹⁰⁴Zároveň mu Ondrej udelil do dedičnej držby Slavónsko, ktoré je – ako sa v listine poznamenáva – výsadou kráľovských synov. CDH VII/5, s. 545-547 (č. CCCLVI).

¹⁰⁵CDH VII/2, Budae 1832, s. 137-138 (č. CCCXCIX, 1290).

¹⁰⁶Kráľ udelil Pavlovi Šubičovi do dedičnej držby „*banatum maritimum*“ (=chorvátske pobrežie), za podmienky verejnej služby jemu samotnému a jeho matke Tommasine. CDH VII/4, s. 225-228 (č. CCXXX-CCXXXI).

¹⁰⁷Neapolský kráľ adresoval Pavlovi titulovanému ako *bano Sclavonie* výzvu na odpor voči Ondrejovi. CDCDS VII (Zagreb 1909), s. 65 (č. 57, r. 1291 – 1292). V lete 1299 mu dokonca daroval obliehací stroj – balistu, zrejme na boj proti Ondrejovi. WENZEL, G.: *Magyar diplomaciai emlékek az Anjou – korból I*, Budapest 1874 (ďalej uvádzané ako ADE I), s. 134 (č. 162, 19. jún 1299). Za spoluprácu a podporu sa potom Šubičovcom dostalo od anjouovských panovníkov odmeny v podobe častých potvrdení ich územných majetkov a hodností: ADE I, s. 96-96 (č. 117, 19. august 1292), s. 124 (č. 149, 17. jún 1295), s. 421 (č. 400, 4. august 1298), s. 134-135 (č. 163, 4. august 1299).

Anjouovci od začiatku namietali voči Ondrejovi ako Ladislavovmu následníkovi: podľa nich sa mal stať dedičom trónu Ladislavov synovec Karol Martel.¹⁰⁸ Keď tento v lete 1295 nečakane zomrel na mor, anjouovským kandidátom sa stal jeho maloletý syn Karol Róbert. Oprávnenosť jeho nárokov bola síce podložená iba líniou po praslici a vcelku menšou podporou domácej šľachty (zastúpenej hlavne prívržencami z Chorvátska a kolísavou podporou niektorých veľmožov), avšak zahraničná podpora Svätej stolice bola významným faktorom, ktorý im pridával na legitimitu.¹⁰⁹

Benátky nemohli v tejto dobe podporiť Ondreja zo všetkých síl: práve zvädzali krutý boj so svojim najväčším námorným protivníkom, ligúrskeho mestom Janovom. Druhá benátsko-janovská vojna bola pre Benátky omnoho menej úspešná ako tá prvá. Po tom, ako sa sýrske prístavy dostali do moslimských rúk, sa stali dejiskom ich konfliktu dalmátske vody. Vojna sa presunula do jadranskej oblasti a stála obe strany nemalé prostriedky. Keďže boli v tejto dobe dalmátske mestá ohrozené z vnútrozemia (Šubičovci) aj od mora (Janovčania), mesto Zadar pod benátskou nadvládou opäť vybudovalo hradby. Súboj dvoch námorných rivalov sa ukončil bitkou pri ostrove Korčula 8. septembra 1298 a mierom z 25. mája nasledujúceho roku.¹¹⁰ I keď bol Ondrej odkázaný v boji s anjouovsko-šubičovskou hrozbou na vlastné sily, úspešne si s nimi poradil. Dá sa tak povedať, že Dalmácia sa stala územím, kde sa zvädzal dynastický súboj medzi „Benátčanom“ Ondrejom a Anjouovcom Karolom Róbertom, a zároveň bola dejiskom poslednej fázy benátsko-janovského súboja.

Pre Dalmáciu a jej pobrežné mestá boli v tejto dobe problémom číslo jeden magnáti z rodu Šubičovcov. V posledných dvoch desaťročiach 13. storočia sa bratia Mladen a Juraj zrejme nátlakom dostali do funkcií volených zástupcov v Splite, Trogire a Šibeniku. I keď sa im niektoré mestá z nevyhnutnosti podriadili, v priebehu krátkeho času zistili, že je to pre nich nevýhodné. Pokiaľ boli podriadené Benátkam, museli síce rešpektovať ich zvrchovanosť, mohli sa však čiastočne podieľať na ich obchodnej prosperite. Pokiaľ boli podriadené uhorskému kráľovi, bol feudálny panovník relatívne ďaleko a ponechal im za ich vernosť istú mieru slobody, pričom sa mohli viac alebo menej úspešne snažiť o súperenie s Benátkami. Šubičovci boli naproti tomu nebezpečne blízko, ich snahou bolo zmocniť sa v čo najväčšej miere majetku a bohatstva nimi ovládaných území. Pôvodná idea – voliť cudzince, ktorý mal spravovať mesto v mene jeho obyvateľstva, disponovať dohodnutými a zvykovými právomocami a na oplátku chrániť jeho územnú celistvosť a formu zriadenia, sa v prípade Šubičovcov nespĺnila. Ukázalo

¹⁰⁸Neapolský kráľ Karol II. vyzval v mene svojej manželky, Ladislavovej sestry Márie všetkých obyvateľov Uhorska na odpor voči Ondrejovi. ADE I, s. 76-77 (č. 94, 21. apr. 1291). Mária preniesla 6. januára 1292 svoje dedičské nároky na syna Karola Martela. ADE I, s. 82-84 (č. 100, 6. január 1292).

Karol Martel sa pokúsil získať na svoju stranu aj dalmátske mestá: roku 1292 vydal nariadenia na ochranu splitských a trogirských kupcov. CDCDS VII, s. 95-96 (č. 76-77, 23. jún 1292). Priamo sa obrátil na Trogir a jeho prostredníctvom aj na Split a Šibenik s výzvou, aby sa mu podriadili. Po búrlivej debata sa v Trogire rozhodli dať vyhýbavú odpoveď. CDCDS VII, s. 123-124 (č. 104, 1292).

¹⁰⁹HÓMAN, B.: Gli Angioini di Napoli in Ungheria 1290 – 1403. Roma 1938, s. 92, 95. TENCAJOLI, O. F.: Due italiane, regine d'Ungheria. In: Corvina, anno X (1930), vol. XIX-XX, s. 29.

¹¹⁰Bitka pri Korčule pod velením admirála Lambu Doria na janovskej a Andreu Dandola na benátskej strane sa skončila triumfálnym víťazstvom Janova. Napriek tomu bol celkový výsledok vojny nerozhodný, v uzavretí mieru každá strana garantovala v oblasti svojho vplyvu (t. j. v jadranských, resp. ligúrske vodách) rovnaké podmienky. Z dlhodobého hľadiska potom nerozhodla ich rivalitu vojenská a námornícka prevaha, ale schopnosť organizácie a sociálneho usporiadania, ktoré Benátčanom v neskorších storočiach pomohli lepšie mobilizovať sily a definitívne zvíťaziť.

Je pozoruhodné, ako následky tejto vojny pretrvávajú dodnes v politickom usporiadaní južnej Európy. Benátky sa spojili s jednou zo súperiacich frakcií v Janove, ktorá bola v tom čase porazená a vyhnaná z mesta. Jej predstaviteľom bol Francesco Grimaldi, ktorý sa v preoblečení za mnicha zmocnil hradu Monaco (preto bol zvaný „Mnich“ – tal. *monaco*), a organizoval odtiaľ pirátske akcie. Hrad s okolím ostal dodnes vo vlastníctve rodiny Grimaldiovcov ako sídlo nezávislého štátu – Monackého kniežatstva. LANE, F. C.: Storia, ref. 10, s. 98-101. ROMANIN, S.: Storia, ref. 10, s. 238-242. BRUNELLI, V.: Storia, ref. 10, s. 435.

sa to na opakovaných spomínaných prípadoch nedodržiavania prímeria, za ktoré ručili vysokými sumami dalmátske pobrežné mestá. 28. marca 1294 opäť uzavrel gróf Juraj Šubič s Benátkami zastúpenými Ruggierom Morosininom na 10 rokov prímerie. V prípade, že on alebo jeho omišskí poddaní, za ktorých konanie bol zodpovedný, prímerie porušia a napadnú alebo poškodia benátskych obchodníkov, prisľúbil vrátiť majetok a uhradiť všetky škody. Ručiteľia tohto záväzku boli o. i. mestá Split, Trogir, Šibenik, Nin a a viacerí zadarskí obchodníci znovu v celkovej výške 20 000 libier denárov.¹¹¹ Juraj Šubič prímerie nedodržel¹¹² a spôsobil, že si Benátky nárokovali vyplatenie sumy od spomínaných miest. Tým sa to samozrejme nepáčilo a spočiatku sa zdráhali platiť. Benátky však ľahko našli prostriedok, ako ich pritlačiť k múru: obchodným bojkotom na ich tovary a zákazom obchodovať s nimi ich prinútili tak k zaplateniu.¹¹³

Celkovo možno šubičovské obdobie z hľadiska dalmátskych miest nazvať ako nepokojnú dobu plnú nestability, nedodržiavania sľubov a ekonomického úpadku. Kráľ Ondrej až do konca svojej vlády nedostal, na rozdiel od ostatných častí kráľovstva, Chorvátsko pod svoju kontrolu. Preto sa stalo nástupným územím Anjouovcov do Uhorska, keď sa tam roku 1300 za aktívnej spolupráce Šubičovcov¹¹⁴ a Frangepánovcov¹¹⁵ vylodil Karol Róbert. Napriek všetkým problémom si Benáťčania dokázali zabezpečiť aj v chaotickej situácii od bána Štefana povolenie na obchodovanie na ním kontrolovaných pobrežných územiach.¹¹⁶

Za tejto situácie sa nemožno čudovať, ak sa zrak miest opäť uprel na Republiku. Väčšie a mocnejšie mestá, ktoré si ešte zachovali možnosť voliť si správcov, si vyberali v zvýšenej miere Benáťčanov. Táto tendencia trvala aj v prvých rokoch 14. storočia, keď po nečakanej Ondrejovej smrti a vymretí dynastie Arpádovcov došlo k posilneniu postavenia magnátov. Nasledujúce desaťročia sa pozornosť viazala na následnícku otázku a upevňovanie postavenia novej anjouovskej dynastie vnútri kráľovstva. Uhorský panovník nepredstavoval pre benátske záujmy v Dalmácii hrozbu ani rovnocenného konkurenta, pretože bol zaujatý inými problémami.

M. ŠTEFÁNIK: VENEZIANISCH – UNGARISCHER ZWEIKAMPF UM DALMATIEN VON MITTE
DES 12. JAHRHUNDERTS BIS ZUM AUSSTEBEN DER ARPADENDYNASTIE

Die Studie folgt der Entwicklung der Streitigkeiten, die am meisten in Kampfactionen zwischen Venedig und dem Ungarischen Staat mündeten. In der Anfangsphase griff in die Streitigkeiten auch Byzanz ein, in kleinerem Ausmass sowohl Genua, als auch die päpstliche Kurie, und zwar in der Zeit von Mitte des 12. Jahrhunderts bis zum Aussteben der Arpadendynastie in Ungarn. Auf Grund der publizierten Materialien und anderen zeitgemässen Quellen, vor allem Chroniken, als auch auf Grund der Fachliteratur überwiegend italienischer, lateinischer, deutscher, kroatischer und ungarischer Provenienz, beschreibt der Aufsatz auf sehr suggestiver Weise die Bemühungen der dalmatischen Städten erfolgreich zu „überleben“, ihre Stellungnahme zur Fremdherrschaft, als auch Militäraktionen an der See und

¹¹¹CDAC V (Pest 1864), s. 108-118 (č. 70 – 72, 28. marec – 9. apríl 1294). Trogirská zárka: AÚO X, s. 171-173 (č. 112-113, 7. 9. apríl 1294)

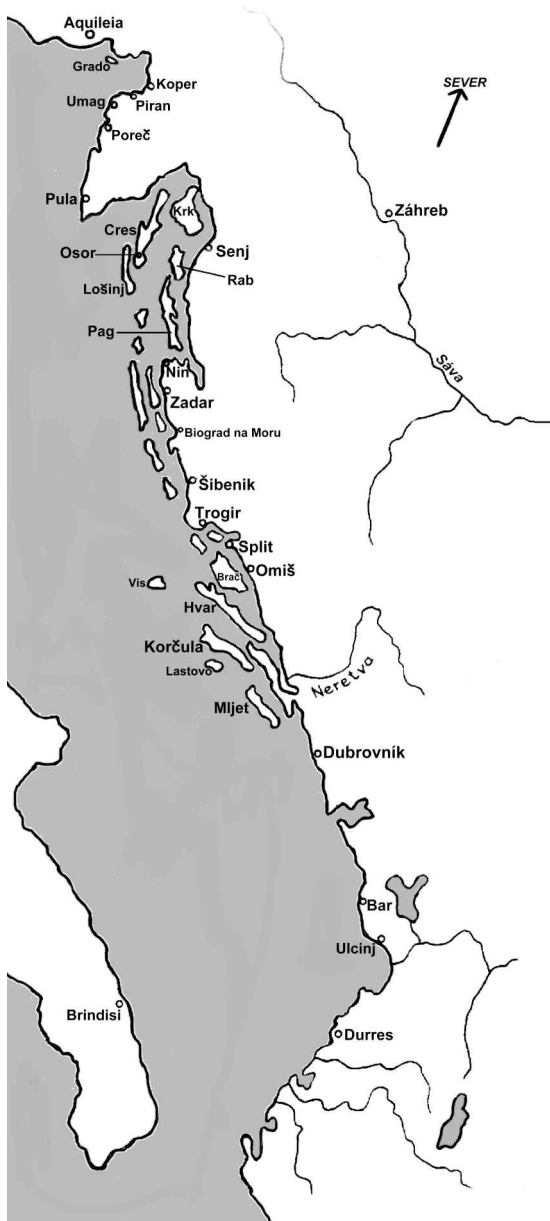
¹¹²ADE I, s. 162 (č. 205, 1301).

¹¹³CDAC X, s. 376 (č. 249, 26. marec 1300). MSM I č. s. 194-195 (č. CCXCII, 3. september 1301), s. 196 (č. CCXCIV, 4. september 1301), s. 197 (č. CCXCVIII, 14. november 1301), s. 229-230 (č. CCCLII, 26. október 1308).

¹¹⁴Karol Róbert bol na popud pápeža a svojho starého otca neapolského kráľa ešte za Ondrejovho života poslaný do Uhorska. Viedenská obrázková kronika – Chronicon pictum Vindobonense 89. In: GOMBOS I, s. 659 (č. 1456). Komunikáciu medzi neapolským dvorom a Chorvátskom zabezpečoval Juraj Šubič, bánov brat. Za tým účelom dostal viacero odporúčajúcich listín, medzi nimi aj pre Benátky. ADE I, s. 139 (č. 168, 19. november 1299), s. 141-142 (č. 172-173, 11. január 1300). Juraj mal za úlohu uviesť mladého princa do Uhorska. CDCDS VII, s. 368 (č. 322, 10. február 1300).

¹¹⁵ADE I, s. 145-146 (č. 179, 8. máj 1300).

¹¹⁶ADE I, s. 158-159 (č. 200, r. 1300).

die Belagerung der Stadt. Der Verfasser kommt zur Schlussfolgerung, dass diese Städte die Fremdherrschaft oft sogar bewillkamen – zu den Konditionen, die ihren politischen und geschäftlichen Interessen entsprachen. Es ging ihnen sogar unter ungarischer, als auch venezianischer Fremdherrschaft ziemlich gut. Sie prosperierten nämlich dank ihrem eigenen Geschäft, eigener Flotille und einer breiten Skala von Handwerken und Gegnerschaft von Grossmächten. Diese Tatsache ermöglichte ihnen gleichzeitig ein Zünglein auf der Waage zu sein und sich zu der Seite zuzuneigen, die bereit war, grössere Begünstigungen und Möglichkeiten zu bieten.

Der Verfasser bewertet die Äusserungen der Vorherrschaft in verschiedenen Orten der küstennahen Dalmatien, beschreibt den langdauernden Machtkampf an diesem Gebiet, die mehrmaligen Rebellionen und Aufstände, vor allem gegen Vorherrschaft der Venezianer, die diese anschliessend grausam niederschlugen. Der Leser erfährt viele in der Slowakei bis jetzt nicht publizierte ausführliche Tatsachen über die Geschichte dieser Städte. Es geht vor allem um die Städte Zadar, Split, Dubrovnik, Insel Rab, Pag, Cres, Krk, Korcula und andere. Man bekommt viele Informationen über die Macht von Venedig am Meer und im Handel, über Kampfweise ihrer Seekräfte, die Teilnahme ihrer Schiffe an den Kreuzzügen, über die zeitgemässen Aktivitäten der Korsaren im Adriatischen Meer, über den Aufenthalt des durch Tataren verfolgten Königs Bela IV. In Trogir, über den Anstieg der bedeutenden kroatischen Familien wie Fragepan oder Šubić, die in der ungarischen Geschichte keine kleine Rolle gespielt haben, usw. Es gibt hier viele Informationen militär-historischen Charakters.